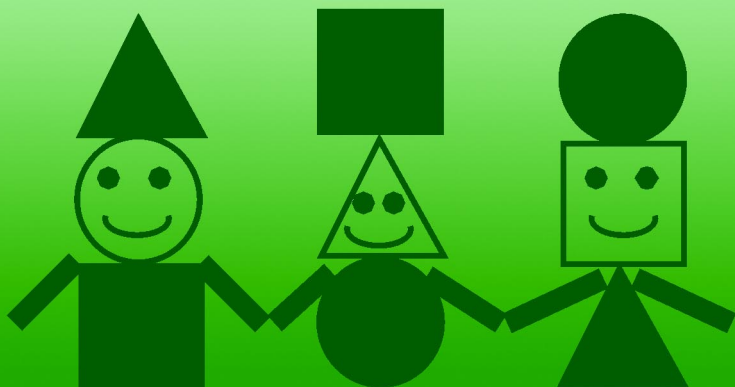


PROGRAM EDUKACYJNY



RÓŻNI – RÓWNI

PODRECZNIK

DLA PROWADZĄCYCH LEKCJE NA TEMAT
MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH

PROGRAM EDUKACYJNY
RÓŻNI – RÓWNI

PODREČZNIK
DLA PROWADZĄCYCH LEKCJE NA TEMAT
MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH

Poznań 2004

Wydanie pierwsze
Poznań, wrzesień 2004

Autorzy: Izabela Idzik, Joanna Nitka, Halina Marcinowska,
Agnieszka Onuchowska, Tomasz Kasprzyk, Krzysztof Biłyk,
Anna Reich, Karolina Mackiewicz, Łukasz Cieśliński

Opracowanie graficzne, skład i łamanie: Łukasz Cieśliński

**Materiał ten został opublikowany w ramach programu edukacyjnego
„Równi – Różni” prowadzonego przez Stowarzyszenie „Jeden Świat”
– Service Civil International Polska.**

Publikacja została wydana dzięki wsparciu:

Osoby zainteresowane otrzymaniem bezpłatnej kopii tej publikacji lub innych materiałów edukacyjnych na temat mniejszości narodowych i etnicznych, uchodźców i praw człowieka opracowanych przez Stowarzyszenie (pakiety informacyjne, ulotki, plakaty) zachęcamy do kontaktu z biurem.

Stowarzyszenie „Jedne Świat”
Service Civil International Polska
ul. Krasińskiego 3a\1
60-830 Poznań
Polska
tel. +48 (61) 84 84 338
tel./fax +48 (61) 84 84 337
email: info@jedneswiat.org.pl
Internet: www.jedneswiat.org.pl

Wstęp	\8	
Podstawowe definicje	\9	
Dane liczbowe	\11	
Mniejszość niemiecka	\12	
Mniejszość ukraińska	\16	
Mniejszość żydowska	\20	
Mniejszość litewska	\25	
Mniejszość łemkowska	\29	
Mniejszość romska	\32	
Mniejszość karaimska	\36	
Krótko o historii	\40	
Ochrona praw mniejszości	\42	
Sytuacja mniejszości w Polsce	\44	
Kilka wskazówek dla prowadzących lekcje	\47	
Scenariusz lekcji o mniejszościach	\49	
Stowarzyszenie „Jeden Świat”	\64	
Program edukacyjny „Różni – Równi”	\65	
Miejsce na notatki	\66	

Rozpoczynamy od wyjaśnienia kilku podstawowych pojęć, które w naszej publikacji będą się często powtarzać. Chodzi przede wszystkim o to, by pewne hasła nie były mylone, jak to ma zwykle miejsce w dyskusjach i wszelkich relacjach na temat mniejszości narodowych.

Oto najważniejsze z nich:

Mniejszość narodowa – grupa obywateli polskich o odrębnym pochodzeniu, która tradycyjnie zamieszkuje na terytorium Polski, ale pozostaje w mniejszości w stosunku do ludności o pochodzeniu polskim. Członkowie mniejszości narodowych dążą do zachowania swojego języka, obyczajów, tradycji, kultury, religii i świadomości narodowej.

W Polsce żyje obecnie 9 mniejszości narodowych: niemiecka, czeska, słowacka, ukraińska, białoruska, litewska, żydowska, ormiańska i rosyjska. Problem sprawia jednoznaczne zaklasyfikowanie społeczności greckiej zamieszkującej w Polsce. W naszym kraju żyje już drugie pokolenie uciekinierów z Grecji, ale wielu badaczy jest zdania, że o mniejszości narodowej można mówić dopiero od trzeciego pokolenia. Okazuje się więc, że jest tylko kwestią czasu zaliczenie Greków do mniejszości.

Mniejszość etniczna – charakteryzuje się wszystkimi wyżej wymienionymi cechami mniejszości narodowej, ale jako grupa etniczna nie posiada własnego państwa i kraju rodzimego. Jest to tzw. mniejszość bezpaństwowa. W Polsce mniejszościami etnicznymi są Romowie, Tatarzy, Łemkowie i Karaimi.

Uchodźca – osoba przebywająca poza granicami kraju, którego jest obywatelem lub które jest miejscem jej stałego zamieszkania. Uchodźca z powodu obaw przed prześladowaniem ze względu na swoją rasę, religię, narodowość, przynależność do danej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych nie chce powrócić do swej ojczyzny. Uchodźca znajduje się wtedy pod opieką UNHCR – Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców.

Imigrant – osoba, która opuszcza swój kraj i przybywa do innego w celu osiedlenia się lub długotrwałego pobytu. Najczęstszą motywacją jest poszukiwanie lepszego życia, osiągnięcie korzyści ekonomicznych, studiowanie.

Obywatel – osoba, która jest powiązana trwałym węzłem prawnym z jakimś państwem, którego jest obywatelem. Państwo sprawuje wtedy nad nią opiekę dyplomatyczną i konsularną. Podstawowym prawem obywateli jest możliwość przebywania na terytorium własnego państwa.

Polonia – grupy Polaków zamieszkujących poza obszarem państwa polskiego, którzy wyemigrowali z powodów politycznych i zarobkowych. Jest ich ok. 14-17 mln. Do grupy tej zalicza się Polaków i osoby przyznających się do polskiego pochodzenia, a także wszystkich, którzy zachowali poczucie łączności z Polską, bez względu na miejsce urodzenia czy znajomości języka. Najwięcej Polaków mieszka w USA (6-10 mln), Niemczech (1,5 mln), Brazylii, Francji, Kanadzie.

Rozmieszczenie wybranych mniejszości w Polsce



W 2002 roku w Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań zadano 2 pytania dotyczące spraw etnicznych:

- o narodowość – *Do jakiej narodowości się Pan(i) zalicza?*
- o język używany w domu – *W jakim języku (językach) rozmawia Pan(i) najczęściej w domu?*

Posługując się wynikami Spisu można stwierdzić, że ze statystycznego punktu widzenia Polska jest krajem etnicznie jednorodnym. Wiele organizacji mniejszościowych nie zgadza się z tymi wynikami, twierdząc, że dane dotyczące mniejszości narodowych są zaniżone. Wynikać by to miało z niedokładności rachmistrzów oraz z ciągle aktualnego poczucia zagrożenia związanego z przynależnością do mniejszości. Ogółem 1,23% osób zadeklarowało przynależność do narodowości innej niż polska, a w odniesieniu do 2,03% nie zdołano ustalić przynależności narodowościowej.

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego prezentowane są w poniższej tabeli.

TAB.1. LICZEBNOŚĆ MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W POLSCE.

Wyszczególnienie	Liczebność wg Narodowego Spisu Powszechnego (w tys.)
Ludność Polski ogółem	38 230,1
Mniejszości ogółem	268,85
Niemiecka	152,9
Białoruska	48,7
Ukraińska	31
Romska	12,9
Rosyjska	6,1
Łemkowska	5,9
Litewska	5,8
Słowacka	2
Żydowska	1,1
Ormiańska	1,1
Czeska	0,8
Tatarska	0,5
Karaïmska	0,05

ŹRÓDŁO: RAPORT Z WYNIKÓW NARODOWEGO SPISU POWSZECHNEGO LUDNOŚCI I MIESZKAŃ 2002, GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, WARSZAWA 2003.

Dla potrzeb tej publikacji przygotowaliśmy dokładniejszy opis siedmiu z trzynastu mniejszości narodowych i etnicznych występujących w Polsce. Są to te mniejszości, o których najczęściej wolontariusze Stowarzyszenia mówią na lekcjach i do których prezentacji zachęcają uczniów. Osoby zainteresowane informacjami o pozostałych mniejszościach zachęcamy do sięgnięcia do broszury *Mniejszości narodowe w Polsce* wydanej przez Stowarzyszenie „Jeden Świat”.

MNIJSZOŚĆ NIEMIECKA

LICZEBNOŚĆ

Dane dotyczące liczebności mniejszości niemieckiej w Polsce są szacunkowe i oscylują w granicach 300-500 tys.

ROZMIESZCZENIE

Mniejszość niemiecka zamieszkuje tereny województwa opolskiego, śląskiego, dolnośląskiego, warmińskiego i kujawsko-pomorskiego. Niewielkie skupiska mniejszości niemieckiej znajdują się w województwach lubuskim i mazowieckim, szczególnie w okolicach Radomia. W niektórych gminach Niemcy stanowią większość mieszkańców i dominują w tamtejszych władzach samorządowych. Mniejszość niemiecka jako jedyna posiada swoich przedstawicieli w polskim parlamencie – wprowadziła do sejmu dwóch posłów.

HISTORIA

Przedstawiciele mniejszości niemieckiej to potomkowie częściowo spolonizowanych kolonizatorów niemieckich, którzy w późniejszych pokoleniach zwrócili się ku niemieckości, a także osób, które w czasie II wojny światowej deklarowali pochodzenie niemieckie i ich potomków. Do mniejszości niemieckiej mogą też należeć osoby przeświadczone o swoim niemieckim pochodzeniu.

KULTURA

Na zróżnicowaną działalność mniejszości niemieckiej składają się zarówno imprezy o znaczeniu regionalnym, jak i lokalnym. Aktywność lokalna koncentruje się na pracy klubów, różnego rodzaju spotkaniach, kursach języka niemieckiego i doskonalenia zawodowego, działalności chórów i orkiestr, tworzeniu bibliotek.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność Konwersatorium im. Josepha von Eichendorffa w Opolu oraz Stowarzyszenia Autorów i Twórców Mniejszości Niemieckiej w Polsce z siedzibą w Bytomiu. Obie te organizacje mają na celu promowanie kultury i dziedzictwa ludności pochodzenia niemieckiego.

Rozgłośnie radiowe na Opolszczyźnie emitują audycje dotyczące mniejszości niemieckiej i dwujęzyczne dzienniki. Na poszczególnych obszarach ukazują się pisma związane z działalnością mniejszościową. Członkowie mniejszości mogą swobodnie posługiwać się językiem niemieckim oraz organizować imprezy kulturalne w tym języku. Dominują imprezy folklorystyczne, choć odbywają się także konkursy recytatorskie.

JĘZYK

Mniejszość niemiecka może używać imion i nazwisk zgodnie z pisownią w języku ojczystym. Władze polskie nie stwarzają problemów przy przywracaniu pisowni niemieckiej nazwiskom i imionom o spolszczonej pisowni. Do połowy lat 90-tych przywrócenie niemieckiego nazwiska, które zostało spolszczone w trybie administracyjnym lub na wniosek zainteresowanej strony, wymagało opłaty w wysokości 20 zł za odpis zupełny metryki. Opłata ta została zniesiona w 1994 roku. W latach 1990-2000 dostosowania pisowni imion i nazwisk do reguł pisowni niemieckiej dokonało 3382 osób.

Organizacje mniejszości niemieckiej zgłaszają postulat możliwości posługiwania się językiem niemieckim w urzędach oraz stosowania dwujęzycznego nazewnictwa miejscowości i ulic (w języku polskim i niemieckim).

OŚWIATA

Po drugiej wojnie światowej sytuacja mniejszości niemieckiej pod kątem językowym była najtrudniejsza ze wszystkich mniejszości. Na Śląsku Opolskim przez prawie 45 lat obowiązywał nieformalny zakaz nauki języka niemieckiego jako języka ojczystego mniejszości i języka obcego. Obecnie nauka tego języka jako języka ojczystego możliwa jest na wniosek rodziców.

Szkoły z nauką języka niemieckiego stanowią najliczniejszą grupę ze szkół mniejszości. Dotyczy to zarówno liczby placówek, jak i liczby zatrudnionych w nich nauczycieli. Dane GUS mówią o 324 placówkach z językiem niemieckim jako językiem ojczystym w roku szkolnym 2000/2001. Uczęszczało do nich wówczas 30 958 uczniów.

Uczniowie uczą się w trzech typach szkół: z językiem niemieckim jako wykładowym, w szkołach dwujęzycznych i z dodatkową nauką języka niemieckiego.

Dużym problemem dla członków mniejszości niemieckiej jest brak wykwalifikowanej kadry nauczycieli języka niemieckiego oraz nowych podręczników do historii i literatury.

RELIGIA

Przedstawiciele mniejszości niemieckiej są w większości wyznania katolickiego – 70%, a zaledwie 30% to protestanci (Kościół Ewangelicko-Augsburski).

Na Opolszczyźnie zamieszkuje ludność niemiecka wyznania rzymskokatolickiego. Ewangelicy augsburscy przeważają jedynie w województwie wamińsko-mazurskim. Praktyki religijne w języku narodowym zostały znacznie utrudnione po drugiej wojnie światowej. Dotyczyło to zarówno protestantów i katolików; np. na Górnym Śląsku zakaz odprawiania nabożeństw w języku niemieckim obowiązywał aż do 1989 roku. Obecnie w większości parafii katolickich na Śląsku Opolskim nabożeństwa odprawiane są również w języku niemieckim. Nabożeństwa takie odbywają się także w województwie śląskim, warmińsko-mazurskim, a także w Szczecinie i Gdańsku.

NAJWAŻNIEJSZE IMPREZY

- Przegląd Chórów i Zespołów Śpiewaczych – Walce;
- Dożynki Diecezjalno-Regionalne na Górze Św. Anny;
- Przegląd Kapel i Orkiestr Mniejszości Niemieckiej;
- Przegląd Śląskiej Twórczości Artystycznej;
- Przegląd Zespołów Dziecięcych i Młodzieżowych Mniejszości Niemieckiej;
- Spotkania Letnie Stowarzyszenia Mazurskiego;
- Rozmowy Mazurskie;
- Lato Artystyczne Mniejszości Narodowych w Olsztynie;
- Konkurs Literacki dla Młodzieży *In der Sprache des Herzeus – w języku serca*.

ORGANIZACJE

- Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych, skupiający większość stowarzyszeń mniejszości niemieckiej. Do związku należą m.in. liczne Towarzystwa Społeczno-Kulturalne Niemców w różnych regionach Polski, np. w województwie śląskim, zachodniopomorskim, wielkopolskim, łódzkim, lubuskim, dolnośląskim;

- Związek Młodzieży Mniejszości Niemieckiej w RP;
- Śląski Związek Rolników;
- Niemieckie Towarzystwo Oświatowe;
- Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”.

PROBLEMY

1. Konflikty o pomniki budowane w okresie międzywojennym dla upamiętnienia śmierci każdego żołnierza, niszczone po II wojnie światowej. Odbudowywanie ich wiąże się z ciągle żywymi resentymentami antyniemieckimi i wspomnieniami II wojny światowej.
2. Zwrot mienia w procesie reparywacji.
3. Uzyskiwanie podwójnego obywatelstwa przez członków tej mniejszości. Obie strony, polska i niemiecka, formalnie tego procederu nie uznają, a jedynie tolerują.
4. Problem wypędzonych.
5. Postulat pełnego równouprawnienia mniejszości niemieckiej w dostępie do sprawowania urzędów, zapewnienia bezpieczeństwa, dostępu do szkolnictwa, kultury i środków masowego przekazu w języku niemieckim, uregulowań socjalnych i podatkowych.

MNIEJSZOŚĆ UKRAIŃSKA

LICZEBNOŚĆ

Szacuje się, że w Polsce mieszka od 200 do 300 tys. obywateli RP pochodzenia ukraińskiego.

ROZMIESZCZENIE I HISTORIA

Ukraińcy mieszkają w Polsce w województwach zachodniopomorskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim, dolnośląskim, lubuskim, małopolskim, podlaskim i podkarpackim. Powodem takiego rozproszenia i oddalenia od pogranicza polsko-ukraińskiego była Akcja „Wisła” przeprowadzona w 1947 roku. Zgodnie z propagandą chodziło o pozbawienie Ukraińskiej Powstańczej Armii, działającej na obszarze województwa rzeszowskiego, lubelskiego i krakowskiego, zaplecza gospodarczego. Ludność ukraińską, łemkowską i bojkowską, ogółem ok. 140 tys. osób, w okrutny sposób przesiedlono na Ziemie Odzyskane. Osoby unikające przesiedlenia lub podejrzewane o współpracę z UPA, trafiały do Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie. Osoby narodowości ukraińskiej zamieszkujące dziś tereny województw podkarpackiego i małopolskiego to w zdecydowanej większości osoby, które powróciły na te tereny po 1956 roku. Wielokrotnie zdarzało się, że musiały one wykupywać swoje ziemie.

W okresie tzw. „odwilży” w latach 1956-58 powołano do życia Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne – ogólnokrajową organizację mniejszości ukraińskiej, która miała pełnić rolę wentyla bezpieczeństwa, a jednocześnie służyła kontroli wszelkiej inicjatywy i działalności Ukraińców.

Dopiero po 1989 roku, kiedy polityka władz państwa wobec mniejszości uległa zmianie, mniejszość ukraińska miała warunki, aby się odrodzić. Bardzo szybko zaczęły powstawać nowe organizacje, towarzystwa młodzieżowe, regionalne, zawodowe, a także szkoły z językiem ukraińskim. Odradzały się zespoły promujące folklor, tworzone skanseny, organizowano festiwale.

DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA

Prowadzenie bardzo aktywnej działalności kulturalnej i wydawniczej jest szczególnie ważne dla utrzymania tożsamości narodowej rozproszonej mniejszości ukraińskiej. Za największe opiniotwórcze pismo ukraińskojęzyczne uważany jest tygodnik „Nasze Słowo”, wydawany przez Związek Ukraińców w Polsce. Ukazuje się on od 40 lat. Największym przedsięwzięciem artystycznym jest organizowany co

dwa lata w Sopocie Festiwal Kultury Ukraińskiej. Młodzież zjeżdża do Gdańska na coroczny „Młodzieżowy Jarmark”. Archiwum Ukraińskie, założone w 1989 roku przez warszawskiego historyka Eugeniusza Miśło, oraz działająca przy nim Fundacja Archiwum Ukraińskiego, zajmuje się dokumentacją historii najnowszej Ukraińców w Polsce i działalnością wydawniczą. W Krakowie funkcjonuje Ośrodek Kultury Ukraińskiej prowadzony przez Fundację im. Św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej. Centrum organizuje konferencje naukowe oraz prowadzi działalność wydawniczą, m.in. systematycznie publikuje *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Przy Fundacji działa klub studencki „Wernyhora”. Na terenie województwa podkarpackiego funkcjonuje Towarzystwo „Ukraiński Dom Ludowy”, które prowadzi znany w całej Polsce zespół teatralny.

JĘZYK

W latach 1990-2000 zaledwie 7 osób dokonało dostosowania pisowni imion i nazwisk do reguł pisowni ukraińskiej. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, gwarantuje prawo do używania imion i nazwisk w brzmieniu języka ukraińskiej mniejszości narodowej. Obie strony traktatu zobowiązały się do podjęcia niezbędnych działań w celu respektowania prawa do uczenia się języka ojczystego, zakładania instytucji i stowarzyszeń oświatowych, kulturalnych i religijnych, wyznawania i praktykowania religii, a także uznawania imion i nazwisk w brzmieniu przyjętym dla języka ojczystego.

Cykliczne audycje w języku ukraińskim emitowane są przez rozgłośnie radiowe w Rzeszowie, Olsztynie, Koszalinie i Szczecinie.

OŚWIATA

Do 1989 roku funkcjonowały 4 szkoły i 57 punktów nauczania języka ukraińskiego. Obecnie, mimo znacznego rozproszenia ludności ukraińskiej, we wszystkich województwach, w których mieszkają przedstawiciele mniejszości ukraińskiej, organizowane jest nauczanie języka ojczystego. W roku szkolnym 2001-2002 języka ukraińskiego i w języku ukraińskim uczyło się w 136 publicznych placówkach szkolnych 2797 uczniów. Obok szkolnictwa publicznego, Związek Ukraińców w Polsce organizuje punkty nauczania tego języka.

Na polskich uniwersytetach wzrasta liczba katedr filologii ukraińskiej. Najstarszą jest katedra na Uniwersytecie Warszawskim.

RELIGIA

Polscy Ukraińcy należą do dwóch kościołów: Kościoła katolickiego obrządku grekokatolickiego (bizantyjsko-ukraińskiego), który stał się narodowym Kościołem Ukraińców z Polski południowo-wschodniej, i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. W Polsce działają dwa zakony grekokatolickie, a językiem wewnętrznym w tym Kościele i językiem nabożeństw jest ukraiński.

Znaczenie Kościoła Bizantyjsko-Ukraińskiego dla zachowania tożsamości narodowej polskich Ukraińców, żyjących w rozproszeniu i otoczonych obcym elementem etnicznym, jest nie do przecenienia. Cerkiew zawsze była dla Ukraińców podporą w walce z asymilacją i wynaradawianiem. Praca większości kapłanów daleko wykracza poza obowiązki duszpasterskie. Z tych powodów w czasie drugiej wojny światowej i w okresie powojennym Kościół grekokatolicki dotknięty został prześladowaniami i wywłaszczeniami. Mimo zalegalizowania w 1946 roku, do 1956 roku księża nie mieli możliwości i prawa wykonywania posługi duszpasterskiej, a po 1956 roku byli jedynie tolerowani.

NAJWIĘKSZE IMPREZY

- Festiwal Kultury Ukraińskiej w Sopocie;
- „Młodzieżowy Jarmark” w Gdańsku;
- Festiwal Zespołów Dziecięcych w Koszalinie;
- Dziecięcy Festiwal Kultury Ukraińskiej w Elblągu;
- Festiwal Kultury Ukraińskiej na Podlasiu – „Podlaska Jesień”;
- Polsko-Ukraińskie Spotkania Muzyczne.

NAJWAŻNIEJSZE ORGANIZACJE

- Związek Ukraińców w Polsce, mający charakter federacyjny, w którego ramach działa kilka stowarzyszeń, m.in. Związek Ukrainek, Stowarzyszenie Ukraińców – Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego, Związek Przedsiębiorców Ukraińskich, Ukraińskie Towarzystwo Nauczycielskie w Polsce i in.;
- Związek Ukraińców Podlasia;
- Fundacja im. Św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej;
- Bractwo Młodzieży Prawosławnej.

PROBLEMY

1. Problem wynikający z członkostwa Polski w Unii Europejskiej i wprowadzenia wiz. Konieczne jest wypracowanie nowej formy stosunków polsko-ukraińskich.
2. Kwestia pomników ukraińskich w Polsce związanych z historią lat 1942-47, szczególnie Ukraińskiej Powstańczej Armii. W świadomości polskich Ukraińców formacja ta uważana jest za niepodległościową, dla polskiej opinii publicznej wiąże się ze zbrodniami dokonanymi na Polakach podczas II wojny Światowej i po jej zakończeniu.
3. Mīt kresowy – nie bez znaczenia dla stanu stosunków polsko-ukraińskich był i jest nadal mīt, przez który Ukraińcy są postrzegani przez pryzmat wyidealizowanej historii Galicji.

MNIEJSZOŚĆ ŻYDOWSKA

LICZEBNOŚĆ

Liczbę obywateli polskich narodowości żydowskiej można określić jedynie szacunkowo. Według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2002 roku przynależność do mniejszości żydowskiej w Polsce zadeklarowało 1055 obywateli RP, w tym: w województwie mazowieckim - 397, dolnośląskim - 204, śląskim - 92, łódzkim - 65, małopolskim - 50.

Przy posługiwaniu się kryterium religijnym, liczbę Żydów w Polsce należy podnieść do 4500 osób, tyle bowiem jest zarejestrowanych w Związku Wyznaniowym. Inne dane podaje CBOS, które szacuje liczbę Żydów od 10 000 do 30 000 osób.

ROZMIESZCZENIE

Żydzi są bez wątpienia narodem. Przez dwa tysiące lat nie mieli własnego państwa, żyli w rozproszeniu (galucie). Istotnym wyznacznikiem świadomości było państwo mistyczne – Erec Israel (Kraj Izraela).

W dzisiejszej Polsce mieszkają w rozproszeniu, przede wszystkim w dużych miastach: Warszawie, Wrocławiu, Łodzi, Krakowie, Bielsku-Białej, Wałbrzychu, Katowicach, Legnicy i Gdańsku.

HISTORIA

Losy Polaków i Żydów są ze sobą ściśle splecione od co najmniej 800 lat. Przybycie Żydów do Polski związane było głównie z prześladowaniami w krajach Europy Zachodniej. Polacy i Żydzi żyli zatem obok siebie we względnej harmonii, zachowując zasady tolerancji i obopólnego szacunku.

Pierwsze wzmianki o Żydach na terenach polskich pochodzą z X wieku (byli to kupcy – tzw. rodanicy). W okresie od XI do XVII wieku do Polski napływała ludność żydowska uchodząca przed prześladowaniami z Zachodu, tworząc w miarę upływu czasu największe skupisko Żydów w Europie; pod koniec XV wieku było ich tu 30 tys., w połowie XVII wieku już 350-500 tys., a u schyłku Rzeczypospolitej ok. 800 tys.

Żydzi na ziemiach polskich trudnili się handlem lokalnym i dalekosiężnym, zajmowali się mennictwem, dzierżawili browary, karczmy i młyny, byli rzemieślnikami oraz uprawiali rolę.

Pod koniec XIX wieku w Królestwie Polskim żyło 1,3 mln Żydów, w Galicji 800 tys., w Poznańskim i na Pomorzu ok. 50 tys. Ich liczba wzrosła na początku

XX wieku, głównie w wyniku napływu ludności żydowskiej ze Wschodu (w następstwie prześladowań i administracyjnych posunięć władz rosyjskich) i 1921 roku wynosiła już 2,8 mln.

Rywalizacja gospodarcza często powodowała konflikty społeczne, a w XIX wieku narastające antysemickie nastroje spowodowały wzrost emigracji żydowskiej. Jej największe nasilenie miało miejsce w latach dwudziestych XX wieku. Żydzi stanowili przez cały czas obiekt ataków prasy i publicystyki o orientacji narodowej, a w połowie lat 30-tych także zarządzeń dyskryminujących (1936 roku – ograniczenie uboju rytualnego, 1937 roku – dopuszczenie tzw. getta ławkowego na wszystkich uczelniach).

Podczas II wojny światowej Polska była miejscem eksterminacji narodu żydowskiego. Antysemityzm był najważniejszą częścią polityki Hitlera. Na okupowanych ziemiach wydano szereg przepisów dyskryminujących ludność żydowską: obowiązek noszenia Gwiazdy Dawida, konfiskaty majątków, przesiedlenia do wydzielonych dzielnic – gett, zakaz poruszania się po kraju i inne. Hitlerowcy na ziemi polskiej utworzyli sieć obozów koncentracyjnych i obozów natychmiastowej zagłady, gdzie systematycznie i planowo mordowano ludność żydowską całej okupowanej Europy. Żydzi nie pozostali bierni; 19 kwietnia 1943 roku wybuchło powstanie w getcie warszawskim. Warszawa nie była jedynym miejscem żydowskiego oporu, powstania wybuchły także w getcie w Białymstoku, Będzinie i Częstochowie.

Według szacunków, w trakcie wojny wymordowano blisko 90% polskich Żydów, czyli około 3 milionów. Wojnę na ziemiach polskich przetrwało około 50 tys. Żydów, ze Związku Radzieckiego wróciło ponad 200 tys. Jednak ogólny klimat polityczno-społeczny nie sprzyjał ich pobytowi (m.in. pogrom kielecki w 1946 roku). W latach 1946-1950 z Polski do Palestyny wyemigrowało 120 tys. Żydów, kolejne masowe wyjazdy nastąpiły po 1956 roku i po wydarzeniach marcowych w 1968 roku.

Przełomem był rok 1989. Upadek komunizmu spowodował cichą rewolucję w społeczności żydowskiej. Wolność dała Żydom możliwość swobodnego badania swojego dziedzictwa kulturalnego i wolnego wyboru tego, jakimi chcą być Żydami: religijnymi, świeckimi, syjonistami, czy też Żydami mieszkającymi w diasporze.

RELIGIA

Żydzi to wyznawcy religii mojżeszowej. W Polsce istnieje dziewięć gmin wyznaniowych zrzeszonych w Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich RP.

Gminy Wyznaniowe i Filie:

- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Bielsku Białej;
- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Katowicach (Filie w Bytomiu i w Gliwicach);

- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie;
- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Legnicy;
- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Łodzi;
- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Poznaniu;
- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Warszawie (Filia w Lublinie);
- Gmina Wyznaniowa Żydowska we Wrocławiu;
- Gmina Wyznaniowa Żydowska w Szczecinie;
- Filia Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Gdańsku.

Obok kultu religijnego, każda gmina stara się prowadzić działalność charytatywną i edukacyjną. W synagogach organizowane są koncerty muzyki żydowskiej i wystawy plastyczne. Synagoga jest miejscem świętym tylko wtedy, gdy jest wykorzystywana do celów, dla których powstała, czyli dla modlitwy i studiów religijnych.

Uosobieniem judaizmu jest Tora.

KULTURA

W czasie pobytu na ziemiach polskich Żydzi rozwijali swoją kulturę oraz myśl religijną i społeczną. Już od połowy XV wieku kształtowały się ośrodki studiów talmudycznych w Poznaniu (gdzie od 1474 roku nauczał rabbi Mojżesz ben Izaak Mintz) i Krakowie (gdzie m.in. działali od końca XV wieku Jakub ben Josef Polak – znakomity egzegeta, a w XVI wieku Mojżesz ben Israel Isserles zwany Remu, uznawany za najwybitniejszego wśród talmudystów na ziemiach polskich). W XVII wieku żywy był ruch mesjanistyczny. W XVIII wieku działali frankiści, toczyły się polemiki między reprezentantami judaizmu rabinicznego a rozpowszechniającym się chasydyzmem zwalczanym przez przedstawicieli żydowskiego oświecenia – haskali. Pod koniec XIX wieku narodził się syjonizm.

Polska to także miejsce rozkwitu literatury – w językach jidisz, hebrajskim i polskim, a także żydowskiego teatru i filmu. Tworzyło tu wielu malarzy i rzeźbiarzy. Działały placówki badawcze, np. Żydowski Instytut Naukowy, istniały żydowskie szkoły.

Obecnie żydowskie życie kulturalne skupione jest wokół kilku organizacji zrzeszających polskich Żydów. Wydawane są gazety zajmujące się żydowskim życiem w Polsce, działa Państwowy Teatr Żydowski im. E.R. Kamińskiej w Warszawie; dzięki Fundacji R.S. Laudera żydowskie dzieci mogą uczęszczać do szkół, w których poznają tradycję własnego narodu, a Żydowski Instytut Historyczny zajmuje się badaniem przeszłości narodu żydowskiego.

OŚWIATA

W Warszawie od 1994 roku istnieje szkoła podstawowa Lauder-Morasha. Jest ona sponsorowana przez Fundację R.S. Laudera. I ma prawa publicznej placówki edukacyjnej. W 2000 roku w szkole wyodrębniono gimnazjum. Poza obowiązującym w szkołach polskich programem, dzieci i młodzież poznają tradycję żydowską oraz uczą się hebrajskiego. Jednym z celów statutowych szkół jest wychowanie uczniów w duchu tolerancji i poszanowania wszystkich kultur i światopoglądów. Szkoły są otwarte dla wszystkich chętnych. W roku szkolnym 2001/2002 uczęszczało do nich ponad 170 dzieci.

Fundacja Ronalda S. Laudera jest również sponsorem istniejącego od 1990 roku przedszkola, do którego uczęszcza blisko 60 dzieci.

Również we Wrocławiu funkcjonuje prywatna szkoła Lauder - Etz Chaim i przedszkole finansowane przez Fundację R.S. Laudera, w których prowadzona jest nauka języka hebrajskiego.

GŁÓWNE ORGANIZACJE

- Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP;
- Fundacja Ronalda S. Laudera;
- Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce;
- Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego;
- Stowarzyszenie Dzieci Holocaustu w Polsce;
- Stowarzyszenie Żydowski Instytut Historyczny;
- Polska Unia Studentów Żydowskich;
- Towarzystwo Kultury Żydowskiej „Bejt Warszawa”;
- Stowarzyszenie Żydów Kombatantów i Ofiar Prześladowań w czasie II Wojny Światowej;
- Amerykańsko-Polsko-Izraelska Fundacja do spraw promocji kultury polsko-żydowskiej „Shalom”;
- Federacja Stowarzyszeń Żydowskich w Polsce.

NAJWAŻNIEJSZE TYTUŁY PRASOWE

- „Dos Jidisze Wort - Słowo Żydowskie” – dwutygodnik; Wydawnictwo dotowane jest przez Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, a wydawane w oficynie wydawniczej TSKŻ; pismo jest kontynuacją wydawanej od roku 1946 żydowskiej gazety „Volksstimme”;

- „Midrasz” – miesięcznik;
- „Sztrendlech - Gwiazdeczki” - pismo dla dzieci i młodzieży;
- „Biuletyn Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie”.

NAJWIĘKSZE IMPREZY

- Marsz Żywych w Oświęcimiu;
- Dzień Pamięci Ofiar Szoah;
- Obchody Rocznicy Powstania w Getcie Warszawskim;
- Międzynarodowy Festiwal Filmów Żydowskich;
- Festiwal Dialogu Czterech Kultur;
- Spotkania z Kulturą Żydowską SIMCHA we Wrocławiu;
- Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie;
- Tydzień Kultury Żydowskiej w Warszawie;
- Łódzkie Spotkania z Kulturą Żydowską;
- Dni Książki Żydowskiej.

PROBLEMY

1. Sprawy restytucyjne, czyli zwrot żydowskiego mienia.
2. Przejawy antysemityzmu – podkreślany jest fakt, że działania antysemityczne, jak i osoby będące ich autorami pozostają bezkarne. Niestety nadal w Polsce utrzymuje się duży zakres niewiedzy i trwałości stereotypów dotyczących roli Żydów w historii Polski. Samymi zakazami nie uda się jednak zmienić mentalności społecznej, dlatego potrzebne są do tego przemyślane działania edukacyjne.
3. Dialog na temat wspólnej historii Polaków i Żydów – postulowanie reinterpretacji pewnych wydarzeń historycznych oraz pokazanie wielokulturowości i wieloetniczności państwa polskiego w przeszłości.

MNIEJSZOŚĆ LITEWSKA

LICZEBNOŚĆ I ROZMIESZCZENIE

Szacunkowo przyjmuje się, że obecnie w Polsce mieszka od 20 do 25 tys. obywateli narodowości litewskiej (nie pochodzenia litewskiego, a narodowości litewskiej). Około 10 do 12 tys. Litwinów mieszka na terenie byłego województwa suwalskiego, czyli na ziemiach etnicznie litewskich. Skupieni są w około 50 wsiach w gminach Puńsk (stanowią 80% ogółu mieszkańców) i Sejny (40%). Panuje tutaj specyficzne poczucie bycia obywatelami „Małej Litwy” ze stolicą w Puńsku.

HISTORIA

Na ziemiach obecnie będących w granicach Polski, czyli na Suwalszczyźnie, początki osadnictwa Litwinów sięgają XV wieku, już po krzyżackim wytopieniu Jaćwingów. Jest to bardzo ważne, bowiem to, że Litwini mieszkają tutaj od dawna i „na swoim” oznacza, iż przynajmniej moralnie mają prawo domagać się szerszych uprawnień niż imigranci.

Ślady językowe dawnego szerokiego osadnictwa litewskiego na Suwalszczyźnie są spotykane na każdym kroku. Pozostały one w nazwiskach osób, które dziś zaliczają siebie do narodowości polskiej oraz w nazwach miejscowości, rzek, jezior, lasów, bagien, wzgórz itp. Na przykład w pobliżu wsi Giby, w miejscowości Pomorze znajduje się wzgórze, które miejscowa ludność zwie „pilikalnie”, nie rozumiejąc już etymologii tego słowa. Inne przykłady to nazwy wsi Užmauda, Budwiecie oraz jeziora Mazguć.

Poza Suwalszczyzną większe skupiska Litwinów zamieszkują Warszawę, Wrocław, Bydgoszcz, Szczecin, Słupsk i Gdańsk. Litwini trafili do tych miast różnymi drogami. Wynikało to z ruchów migracyjnych zarówno wewnątrz kraju, jak i repatriacji ludności z byłych obszarów Polski wschodniej oraz z Wileńszczyzny.

DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA

Jedyny Dom Kultury Litewskiej z siedzibą w Puńsku umożliwia występy miejscowego chóru „Dzukija”, kapeli ludowej z grupą wokalną „Klumpė”, zespołu choreograficznego „Jotva” oraz teatru stodolnego.

Życie kulturalne Litwinów nie ogranicza się tylko do działalności Domu Kultury. Na terenie gminy Puńsk działają zespoły młodzieżowe, najpopularniejszy „Szeszupė”, przy Liceum Ogólnokształcącym działa wokalny zespół „Ulbuonėlės”, przy Stowarzyszeniu Litewskiej Kultury Etnicznej w Polsce działają trzy zespoły

folklorystyczne: „Gimtinė”, „Alna”, i „Szalcinėlis”. W każdej ze szkół litewskich działają teatrzyki żywego planu, grupy wokalne i taneczne.

Co roku na zakończenie sezonu kulturalnego jest organizowany zlot litewskich zespołów artystycznych nad jeziorem Gaładuś we wsi Burbiszki, gmina Sejny.

W okresie powojennym, po wcześniejszych czasach rozkwitu, z trudem odrodziło się życie literackie i wydawnicze. W 1960 roku ukazało się pismo w języku litewskim pod nazwą „Ausra” („Jutrzenka”). Początkowo ukazywało się ono nieregularnie, raz w roku albo raz na dwa lata. Stopniowo zaczęło ukazywać się jako kwartalnik, później zostało przekształcone w miesięcznik, a następnie w dwutygodnik. W takiej formie „Ausra” ukazuje się do dziś. W 1993 roku zostało utworzone wydawnictwo o takiej samej nazwie. Wydawnictwo to poza czasopismem wydaje też książki z zakresu kultury i historii ziemi sejneńskiej.

Na terenie Suwalszczyzny rozwija się tkactwo, pisankarstwo, malowanie, rysowanie, wyszywanie, haftowanie, rzeźbiarstwo. Twórcy ludowi ze swoimi pracami biorą udział w jarmarkach folklorystycznych, wystawach.

Największe znaczenie dla litewskiej mniejszości narodowej, a przede wszystkim dla zachowania własnej tożsamości, stanowią pomniki historyczne. Mamy tu pomniki mówiące o wspólnej walce czy wspólnych losach Litwinów z Polakami, jak np. pole bitwy pod Grunwaldem, były obozy koncentracyjne w Gorzowie Wlkp. i Stutthofie, zamek krzyżacki w Malborku, bazy partyzanckie, miejsca straceń powstańców z 1863 roku i inne. Istnieją również pomniki świadczące o walce przeciw sobie; z jednej strony są to mogiły ochotników litewskich na Sejneńszczyźnie, a z drugiej mogiły ofiar Korpusu Ochrony Pogranicza. Szczególną czią otoczony jest pomnik lotników Dariusza i Girenyasa w pobliżu Pszczelnika (woj. gorzowskie) – dwóch pilotów litewskich, którzy przed II wojną światową podjęli próbę pobicia rekordu w długości lotu, a których samolot, prawdopodobnie omyłkowo zestrzelony, spadł na ówczesne tereny niemieckie.

SZKOLNICTWO

Język jest dla Litwinów głównym kryterium samookreślenia; prawie wszyscy są dwujęzyczni. Pielęgnowanie i ochrona mowy ojczystej, oczyszczanie jej ze słowizmów – zwłaszcza pochodzenia polskiego – jest zasadniczym zadaniem szkół litewskich. Szkół podstawowych z litewskim jako językiem wykładowym jest 7, ponadto w Puńsku działa Litewskie Liceum Ogólnokształcące, a w Warszawie funkcjonuje sobotnia szkoła litewska. Ogólnie około 800 uczniów uczy się w klasach z litewskim językiem nauczania, zaś około 120 języka litewskiego jako przedmiotu nadobowiązkowego. Nauczyciele szkolnictwa litewskiego mają możliwość kształcenia się na Wydziale Języka Litewskiego UAM w Poznaniu oraz w Katedrze Filologii Bałtyckiej na Uniwersytecie Warszawskim.

RELIGIA

Prawie wszyscy Litwini są wyznania rzymskokatolickiego. Liturgia odprawiana jest w języku litewskim.

ORGANIZACJE LITEWSKIE

Obecnie w Polsce działa 5 litewskich organizacji pozarządowych, stawiając sobie za cel rozwój oświaty w języku litewskim i upowszechnianie czytelnictwa litewskiego oraz propagowanie amatorskiego ruchu artystycznego, Najstarsza z nich powstała w latach pięćdziesiątych XX wieku, przyjmując nazwę Litewskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, a w 1989 roku została przemianowana na Stowarzyszenie Litwinów w Polsce z oddziałami w Warszawie, Słupsku, Szczecinie, Gdańsku i Wrocławiu. Środki finansowe przekazywane corocznie przez Ministerstwo Kultury i Sztuki są przeznaczane na działalność wydawniczą oraz zorganizowanie kilku najważniejszych imprez kulturalnych takich jak do roczny zlot amatorskich zespołów artystycznych w Burbiskach.

W grudniu 1992 roku ukonstytuowała się Wspólnota Litwinów w Polsce. Zgodnie ze statutem tej organizacji, jej członkiem jest każdy obywatel Polski, który uważa się za Litwina. W odróżnieniu od innych organizacji, Wspólnota stawia sobie za cel głównie reprezentowanie interesów kulturalnych, społecznych, gospodarczych i politycznych mieszkających w Polsce Litwinów przed organami władzy i administracji państwowej. Wspólnota Litwinów w Polsce skonfederowana jest ze Światową Wspólnotą Litwinów (Pasaulio lietuvii bendruomene).

W roku 1993 odrodziło się Stowarzyszenie Św. Kazimierza, a rok później utworzyło się Stowarzyszenie Młodzieży Litewskiej w Polsce. Dopiero w listopadzie 1997 roku zostało utworzone Stowarzyszenie Litewskiej Kultury Etnicznej w Polsce.

PROBLEMY I CIEKAWOSTKI

Na obszarze Suwalszczyzny spotykane są też ślady obecności innych narodowości, przede wszystkim żydowskiej i niemieckiej.

Litwini zamieszkali w Polsce nie mają żadnej sali ze sceną. W Puńsku rozpoczęto budowę DKL. Budowa trwa już blisko 10 lat, a budynek aktualnie jest stanie surowym. Z powodu braku funduszy gmina nie jest w stanie zakończyć budowy.

W Sejnach Republika Litewska rozpoczęła budowę centrum kultury dla Litwinów.

Obok istniejących dużych i poważnych trudnień, problemów (brak finansów, strojów, bazy lokalowej), zespoły i ich kierownicy nie załamują się; pracują, wystę-

pują. Starają się przekazać kulturę, tradycję i obyczaje następnym pokoleniom. Duża jest tu zasługa ludności litewskiej, która żywo angażuje się w życie kulturalne na swoim terenie.

W samych Sejnach brakuje przedszkola i szkoły podstawowej z litewskim językiem nauczania.

Szkoły w Puńsku odczuwają dotkliwy brak pomieszczeń do prowadzenia zajęć dydaktycznych. Liceum nie ma własnego budynku dydaktycznego, korzysta z pomieszczeń szkoły podstawowej. W chwili obecnej lekcje odbywają się w pokoju nauczycielskim, w świetlicy, w niedostosowanych pomieszczeniach internatu oraz Domu Kultury Litewskiej w Puńsku; zajęcia z wychowania fizycznego prowadzone są nawet na korytarzu.

Na wsi puńskiej od dawna działalność społeczno-gospodarcza przejawiała się w formie tzw. czynów społecznych, zwanych lokalnie „tłokami”, które są szczególną formą realizacji pomysłów i inicjatyw twórczych jednostek i zespołów ludzkich. Większość prac społecznie użytecznych wykonywana jest dobrowolnie i nieodpłatnie.

Mieszkańców gminy Puńsk cechuje nie tylko tradycjonalizm i zaangażowanie społeczne. Można zauważyć również zmiany w życiu codziennym, przyspieszoną rozbudowę infrastruktury gospodarczej. Gmina z uwagi na stosunkowo niski stopień bezrobocia nie została zakwalifikowana do grupy szczególnie zagrożonych bezrobociem, stąd nie wpływają do niej środki finansowe z budżetu państwa na aktywną walkę z bezrobociem.

Pewną nadzieją na rozwiązanie tego problemu oraz zdynamizowanie rozwoju gospodarczego jest dogodne położenie geograficzne gminy. Przez teren przebiega międzynarodowa linia kolejowa Trakiszki-Sestokai łącząca Polskę z Litwą. Służy ona do przewozów towarowo-osobowych. W odległości 9 km od siedziby gminy uruchomione jest międzynarodowe przejście dla transportu samochodowego, tzw. „Via Baltica”, łącząca kraje skandynawskie i bałtyckie z Europą Zachodnią. Od kilku lat w odległości 30 km od Puńska działa drugie przejście dla ruchu kołowego Ogrodniki-Lazdijai, które przyczyniło się do ożywienia współpracy przygranicznej z Litwą.

W Puńsku, podążając za szybkimi przemianami gospodarczymi, podjęto inicjatywę organizacji międzynarodowych targów zwanych „Puńskimi Spotkaniami Gospodarczymi”, które odbyły się 4-krotnie. Na imprezach targowych zawarto wiele kontraktów, zawiano kilka spółek z udziałem kontrahentów zagranicznych. Ożywiła się wymiana handlowa, organizowano misje handlowe do Litwy.

MNIEJSZOŚĆ ŁEMKOWSKA

LICZEBNOŚĆ

Aktualnie liczbę Łemków w Polsce szacuje się na ok. 60 tys. Tylko ok. 20 tys. zamieszkuje tereny tzw. Łemkowszczyzny. Granicę Łemkowszczyzny wyznaczają rzeki Poprad i Oslawa.

ROZMIESZCZENIE

Największe skupiska mniejszości łemkowskiej znajdują się w Małopolsce, województwie podkarpackim, Pomorzu Zachodnim oraz na Dolnym Śląsku.

HISTORIA

Napływ ludności wołoskiej i ruskiej na Łemkowszczyznę szacuje się na okres między XIV a XVI wiekiem. Sama nazwa – Łemki, Łemkowie – używana przez społeczność mieszkającą na terenach sąsiadujących z Beskidem Niskim, miała zabarwienie ironiczne. Etymologia tego określenia pochodzi od słowa lem, łem – lecz, tylko.

Mieszkańcy tych terenów sami nazywali siebie Rusynami, Rusnakami. To, że aktualnie na terenach Łemkowszczyzny żyje tylko zaledwie 1/3 społeczności łemkowskiej było spowodowane przymusowymi przesiedleniami na zachód Polski podczas akcji „Wisła” w 1947 roku. Powrót na ziemię etniczną mógł nastąpić dopiero po 1956 roku, ale był on znacznie utrudniony głównie ze względów finansowych – ludność powracająca musiała wykupować swoje gospodarstwa.

KULTURA

Łemków dzieli się na dwie grupy: ludność uważającą się za odrębną mniejszość narodową i ludność identyfikującą się z narodem ukraińskim.

W Polsce co roku odbywają się dwa zloty Łemków: „Łemkowska Watra” organizowana w Zdyni przez Zjednoczenie Łemków i „Watra na obczyźnie” organizowana w Michałowie (Dolny Śląsk) przez Stowarzyszenie Łemków. „Watra” to największa i najważniejsza impreza kulturalna.

Od 1996 roku w Legnicy z inicjatywy twórcy zespołu „Kyczera” organizowany jest festiwal mniejszości narodowych „Europa bez granic”. „Kyczera” i Zespół Pieśni i Tańca „Łemkowyna” to zespoły ludowe propagujące folklor łemkowski.

Materialne dowody kultury łemkowskiej, takie jak przydrożne krzyże i cerkwie, oglądać można na terenach Beskidu Niskiego, w skansenie w Sanoku i w Sądectkim Parku Etnograficznym w Nowym Sączu. Szczególnym miejscem jest muzeum-skansen kultury Łemków w Zyndranowej. Opiekę nad skansenem sprawuje Towarzystwo na rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, które wydaje również czasopismo „Zahoroda” oraz organizuje święto kulturalne „Od Rusal do Jana”,

W Olchowcu, Pętnej, Ropnicy Górnej, Hańczowej, Gładyszowie i wielu innych miejscowościach Zjednoczenie Łemków organizuje święta „Kermesze Łemkowskie” opierające się na miejscowej tradycji odpustowej. Zjednoczenie jest także organizatorem cyklicznej Międzynarodowej Wystawy Twórców Łemkowskich – „Łemkowskie Jeruzalem” oraz „Spotkań z Łemkowszczyzną”. Wydaje też kwartalnik „WATRA”. Dzięki wsparciu organizacji ukazały się również *Elementarz*, *Śpiewnik Łemkowski Oresta Gyży* i *Poezje Jakowa Dudry*. Zjednoczenie jest również zaangażowane w organizację muzeum poety Antonycza, finansuje także zespoły regionalne i organizuje punkty nauki języka ojczystego. Organizacja zajmuje się również uregulowaniem statusu prawnego cmentarzy polemkowskich i mienia polemkowskiego, które zostało przejęte niezgodnie z prawem po 1947 roku.

Druga najważniejsza organizacja, Stowarzyszenie Łemków, wydaje dwumiesięcznik „Besida” i „Łemkowski Rocznik” oraz organizuje „Dni Kultury Łemkowskiej” w Warszawie, „Łemkowską Jesień Twórczą”, „Spotkanie z Kulturą Łemkowską” w Gorzowie Wielkopolskim i „Międzynarodowe Biennale Kultury Łemkowskiej/Rusińskiej” w Krynicy.

JĘZYK

Pisząc o kwestiach językowych trzeba przypomnieć zmiany nazw miejscowości położonych w Beskidzie Niskim, które dokonane zostały w latach 40-tych oraz o przeprowadzonej w latach 80-tych akcji zmian nazw miejscowości w Polsce południowo-wschodniej. Zmieniono wtedy nazwy 120 miejscowości. Decyzja o tym była próbą zatarcia przeszłości Bieszczad i Beskidu Niskiego. Protesty przeciwko zmianom spowodowały odnowienie działalności Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych. W latach 80-tych Komisja opowiedziała się za przywróceniem tradycyjnych nazw miejscowości, jednak do tej pory nie wszystkie zmiany zostały cofnięte.

Naukę języka łemkowskiego rozpoczęto w 1991 roku.

OŚWIATA

Zajęcia z języka łemkowskiego prowadzone są w ramach przedmiotu nadobowiązkowego. W roku szkolnym 2001-2002 korzystało z tej możliwości 138 uczniów.

W 2000 roku Stowarzyszenie Łemków zorganizowało w Krynicy konferencję dla nauczycieli języka łemkowskiego. Po zakończeniu kursu uczestnicy otrzymali zaświadczenia ministerialne uprawniające do nauki tego języka.

W roku akademickim 2001-2002 w Katedrze Filologii Rosyjskiej Akademii Pedagogicznej w Krakowie utworzono kierunek rusińsko-łemkowski, który ma przygotowywać nauczycieli języka łemkowskiego i rozwiązywać problem braku kadry.

RELIGIA

Łemkowie należą do dwóch kościołów: Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego i Kościoła greckokatolickiego. Nie można jednak jednoznacznie powiedzieć, że wszyscy Łemkowie o orientacji ukraińskiej są grekokatolikami, a Łemkowie o orientacji narodowej prawosławnymi, ponieważ Łemkowszczyzna była terenem silnych wpływów i prawosławia, i obrządku greckokatolickiego.

ORGANIZACJE

- Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne powstałe w 1956 roku; powstała Sekcja Łemkowska w ramach ukraińskiego czasopisma „Nasze Słowo”; zaczęto wydawać „Łemkowskie Słowo” przemianowane później na Łemkiwską Storinkę”; w latach 70-tych organizacja została rozwiązana przez ówczesną władzę;
- Stowarzyszenie Łemków – istnieje od 1989 roku; powołane zostało przez Łemków uznających się za odrębny naród lub identyfikujących się jako część narodu karpatoruskiego;
- Zjednoczenie Łemków – istnieje od 1989 roku, założone w Gorlicach przez Łemków uważających się za grupę etniczną narodu ukraińskiego;
- Stowarzyszenie „Ruska Bursa” – nawiązuje do organizacji o tej samej nazwie działającej w okresie międzywojennym;
- Towarzystwo na rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyn-dranowej; istnieje od 1995 roku;
- Partia polityczna Rusiński Demokratyczny Krag Łemków „Hospodar”;
- Fundacja Wspierania Mniejszości Łemkowskiej „Rutenika” powołana do życia w 2001 roku; wspiera inicjatywy podtrzymujące poczucie tożsamości i kultury Łemków oraz działalność mającą na celu rozwój Łemkowszczyzny.

MNIEJSZOŚĆ ROMSKA

LICZEBNOŚĆ

Liczbę Romów w Polsce szacuje się na ok. 21 do 25 tys., choć trudno te dane uznać za bardzo dokładne. Na świecie żyje prawdopodobnie ok. 12 mln Romów.

ROZMIESZCZENIE

Większość polskich Romów zamieszkuje w dużych miastach: w Warszawie, Poznaniu, Wrocławiu, Łodzi i Gdańsku. Część mieszka także na terenach górskich województwa małopolskiego między Nowym Targiem a Nowym Sączem.

HISTORIA

Romowie, mimo swojego wewnętrznego zróżnicowania, mają wspólne pochodzenie – wywodzą się z Półwyspu Indyjskiego, który najprawdopodobniej opuścili w początkach X wieku n.e. Taką teorię na temat genezy tej grupy etnicznej potwierdzają z jednej strony badania lingwistyczne, z drugiej badania grupy krwi. Cyganie dotarli do Europy około XIV wieku, jednak szerzej ich obecność odnotowano w sto lat później. Pierwszy dokument, poświadczający obecność Romów w Polsce, datowany jest na 1401 rok i pochodzi z Krakowa. Mimo że już w okresie średniowiecza podjęto próby przymusowego osiedlenia Cyganów, dopiero w drugiej połowie XX wieku większość z nich zaprzestała wędrówki. W Polsce przyczyniła się do tego restrykcyjna polityka władz. Pierwsze kroki podjęto w 1952 roku, wydając uchwałę o pomocy państwa przy przechodzeniu ludności cygańskiej na osiadły tryb życia. Początkowe działania miały raczej charakter perswazyjny; administracyjne zatrzymywanie taborów nastąpiło w latach 60-tych i dotknęło około 75% ogólnej liczby Romów.

Cyganie, podobnie jak Żydzi, zostali poddani akcji masowej eksterminacji w czasie drugiej wojny światowej. Podstawę tej polityki stanowiły Ustawy Norymberskie o *ochronie krwi niemieckiej* z 1935 roku. Romowie ginęli zarówno w obozach, jak i w masowych egzekucjach dokonywanych na miejscu zatrzymania. Szacuje się, że z około 50 tys. Cyganów zamieszkujących Polskę przed wojną zginęło 35 tysięcy. Dniem upamiętniającym zagładę jest 1 sierpnia 1944 roku, kiedy to pozostający w obozie w Brzezince Romowie zostali zagazowani.

Cyganie zamieszkujący dzisiejszą Polskę dzielą się na dwie główne grupy o zasadniczo odmiennych tradycjach: pierwszą z nich stanowią Cyganie Karpaccy (Bergitka Roma, nazywani też Cyganami Wyżynnymi), drugą tworzą Romowie o mniej

lub bardziej widocznych tradycjach wędrownego życia – Polska Roma (Cyganie Nizinni), Lowarzy (tzw. Koniarze) oraz Kelderasze (Kotlarze).

Cyganie Karpaccy stanowią grupę osiadłą, przybyłą na teren Polski prawdopodobnie w okresie tzw. migracji włoskich, które miały miejsce w Karpatach w XV-XVII wieku. Zajmowali się głównie kowalstwem i muzykowaniem. Od połowy XX wieku zaczęli na stałe osiedlać się na terenach od Beskidu Sądeckiego poprzez Spisz, Podhale po Orawę. Aż do drugiej wojny mieszkali wraz z ludnością łemkowską Beskidu niskiego i Bieszczad, przy czym w większości tereny te opuścili uciekając przed walkami. Bergitka Roma żyje w pewnej izolacji w stosunku do innych grup. Związane jest to z jednej strony ze zdecydowanie najgorszym statusem materialnym Cyganów Karpackich, a także z nieznaną dla koczujących grup zwyczajów.

Polska Roma zamieszkuje na terenach polskich od około XVI wieku. Przybyli z ziem zachodnich, chroniąc się przed prześladowaniem, obierając sobie na ogół stałe obszary koczowania. Warto zwrócić uwagę, iż mimo że grupa ta identyfikuje się z Polską przez nazwę, zamieszkuje dziś w wielu częściach świata; w tym przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych, Niemczech, Holandii, Szwecji i na Litwie. Stosunkowo najpóźniej przybyli na tereny obecnej Polski Kelderasze i Lowarzy, którzy w momencie uzyskania wolności w połowie XIX wieku masowo ruszyli na wędrowną podróż na północ, zachód i do Rosji. Dla miejscowych Cyganów stali się wzorem wyższości kulturowej i bogactwa. Obie te grupy należą do elity romskiej zarówno w Polsce, jak i na świecie. Żyją bardzo wystawnie i niechętnie wchodzą w związki rodzinne z innymi grupami. Zamieszkują przede wszystkim w dużych miastach.

Ostatnia fala Romów dotarła do Polski w 1990 roku z Rumunii. Są to przedstawiciele różnych grup, głównie jednak Kelderari. Wielu z nich pochodzi z tych samych rodów, które dotarły do Polski przed ponad wiekiem. Świadczą o tym ich nazwiska zbieżne z tymi, które noszą „polscy” Kelderasze. Nowi przybysze zostali potraktowani z dużą rezerwą, a nawet niechęcią przez Polskich Romów, gdyż postrzegają oni masy żebrzących na ulicach Cyganów rumuńskich jako zagrożenie dla własnej opinii. W pewnym stopniu słusznie, gdyż część badaczy właśnie z przybyciem do polski Cyganów rumuńskich wiąże uwidoczniony w badaniach wzrost wrogości wobec tej grupy etnicznej.

KULTURA

Mimo że ludność romską traktuje się jako jedną grupę mniejszościową, jest ona wewnętrznie bardzo zróżnicowana, także pod względem kulturowym. Romowie zarabiali na życie jako pieśniarze, muzycy i tancerze, magicy, wróżbiarze, kowale, a także handlarze końmi. Nigdy nie byli zainteresowani uprawą ziemi ani żadny-

mi innymi zajęciami, które zmuszałyby do osiedlenia się na stałe i konkurowania z lokalną ludnością. Nie byli dopuszczani do żadnych cechów, a Kościół bardzo niechętnie patrzył na ich praktyki wróżbiarskie. Udało im się w dużym stopniu utrzymać swoją odrębność i tożsamość przez dochowanie wierności własnym obyczajom i prawom, rządzącym niemal każdym aspektem ich życia. Przestrzegają reguł czystości, unikają przemocy. Nigdy nie mieszają się w wojny, chyba że jako ofiary. Małżeństwa mieszane i jakiegokolwiek głębsze związki z nie-Cyganami, są tradycyjnie zakazane. A poza tym Cyganie dochowują wierności tradycyjnej rodzinie, bardzo dbają o dzieci, opiekują się starszymi, są solidarni i za wszelką cenę starają się rozwiązywać swoje problemy bez pomocy państwa.

JĘZYK

Do tej pory, mimo upływu stuleci, można wykryć w cygańskich dialektach podobieństwa do pewnych języków z centralnej części subkontynentu indyjskiego. Język cygański („Romanii”) jest mieszaniną słów z sanskrytu i zapożyczeń z tych krajów, w których przebywali. Należy on do grupy indoaryjskiej. W Polsce wyróżniamy m.in. dialekty kalderari, lowari, Cyganów górskich i nizinnych. Ciekawy jest fakt przetrwania języka pomimo braku pisma. Przeważająca część uczniów pochodzenia romskiego uczęszcza do szkół publicznych, ucząc się w systemie zintegrowanym razem z polskimi uczniami. Funkcjonują też tzw. klasy romskie (w całej Polsce jest ich około 20). Szczególnym przypadkiem jest Parafialna Podstawowa Szkoła Romska w Suwałkach, jedyna szkoła niepubliczna, która organizuje bezpłatne nauczanie dla dzieci pochodzenia romskiego. Ok. 30% populacji dzieci romskich w ogóle nie wypełnia obowiązku szkolnego.

RELIGIA

Cyganie mieli również własną religię – „Romanie”, przekazywana ustną tradycją z pokolenia na pokolenie. Religia ta była monoteistyczna, jej bogiem był Del. Nie istnieją żadne wizerunki Dela, nie istnieje warstwa kapłańska ani stałe miejsca kultu. Obecnie jednak Cyganie w Polsce to w przeważającej części wyznawcy Kościoła Rzymskokatolickiego.

Najważniejsze imprezy

- Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich w Gorzowie Wielkopolskim;
- Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów w Ciechocinku;
- Tabor Pamięci;
- otwarcie i zamknięcie Sezonu Cygańskiego w Toruniu.

WYBRANE ORGANIZACJE

- Centrum Kultury Romów w Polsce – Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne z siedzibą w Tarnowie;
- Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Cyganów RP „Solidarność” z siedzibą we Włocławku;
- Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Romów „Roma Union”;
- Związek Romów Polskich w Szczecinku.

MNIEJSZOŚĆ KARAIMSKA

LICZEBNOŚĆ

Według danych MSWiA w Polsce żyje ok. 200 przedstawicieli mniejszości karaimskiej, jednak w czasie spisu powszechnego w 2002 roku narodowość karaimską zadeklarowało tylko 50 osób (dane GUS); Karaimi są więc określani „najmniejszą mniejszością”.

HISTORIA

Na ziemiach polskich Karaimi pojawili się w 1397 roku, gdy wielki książę litewski Witold sprowadził z wyprawy na Krym 383 rodziny karaimskie. Przybyszów z Krymu osadzono głównie w Trokach, Poniewieżu, Upicie. Witold nadał gminom karaimskim – dżymatom – przywileje, które przez następnych władców były rozszerzane.

Podstawowym zajęciem Karaimów była w owym czasie służba w wojsku i rolnictwo. Są oni znani z wyhodowania smacznej odmiany ogórków.

Karaimi są grupą etniczną lojalną wobec państwa polskiego. W II Rzeczypospolitej władze państwowe sprzyjały ich aktywności kulturalnej w szczególny sposób, przede wszystkim finansując wydawanie publikacji karaimskich. Założone zostało Towarzystwo Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej, w 1936 roku utworzono Karaimski Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Druga wojna światowa zniweczyła nadzieje Karaimów polskich na dalszy rozwój kulturalny. W czasie okupacji hitlerowskiej nie byli oni obiektem eksterminacji, chociaż łatwo było zaliczyć ich do Żydów.

Po wojnie ludność karaimska skupiła się w pięciu miastach: Warszawie, Trójmieście, Wrocławiu, Opolu i Krakowie. Mieli problemy z praktykowaniem swojej religii ze względu na rozproszenie wiernych.

RELIGIA

Karaimi polscy są dziedzicami doktryny religijnej, która wyłoniła się z judaizmu. W VIII wieku wśród babilońskich wyznawców judaizmu powstała opozycja przeciwko wzrostowi znaczenia Talmudu, świętej – obok Biblii – księgi Żydów. Na czele ruchu stanął Anan ben Dawid z Basry. Nauczał on, że nie wolno nic dodawać do tego, co zawiera Biblia, ani nic z niej ujmować. W obawie przed prześladowaniami Anan musiał emigrować. Główne zasady karaimizmu zostały zebrane w XI wieku. Karaimi wierzą, że świat został stworzony przez Byt jedyny i niematerialny,

a Prawo Boże zostało objawione za pośrednictwem Mojżesza i innych proroków po nim. Wyznawcy karaimizmu mają obowiązek studiowania Biblii w oryginale – twierdzą, że wszelkie tłumaczenia są już interpretacją. Oczekuje się na Mesjasza – odkupiciela – i wierzy w zmartwychwstanie umarłych. Zasady te wynikają z Biblii, a stosowanie się do przepisów biblijnych uznano za jedyny i zarazem wystarczający warunek zbawienia. Wierny jest odpowiedzialny przed Bogiem osobiście. Liturgię Karaimi sprawowali w kienesie. W niej najświętszym miejscem był znajdujący się na południowej stronie ołtarz zwany hechal. Na nim, za zasłoną, w drewnianych puszkach ze srebrnymi koronami, przechowywano pergaminowe zwoje Pisma Świętego – Sefer – Tora. Na środku świątyni znajdował się stół, na którym zwoje rozwijano i odczytywano, oraz fotel hazana. Wnętrze kienesy przypominało więc synagogę. Także najważniejsze święto Karaimów jest ściśle związane z tradycją żydowską. „Chydzý Maccałarnyn” to żydowskie święto Paschy.

KULTURA

Karaimi posiadają wiele zwyczajów składających się na obrzędowość rodzinną. Łączy się ona w pewnej mierze z kultem religijnym. Niestety wyraźna wśród Karaimów po drugiej wojnie dezintegracja wpłynęła negatywnie na tradycję, znaczenie ją osłabiając.

Obrzędy związane z trzema przełomowymi momentami życia: narodzinami, małżeństwem i śmiercią, karaimska kultura wytworzyła ze składników o pochodzeniu tureckim, litewskim, ukraińskim, zachodnioeuropejskim i biblijnym.

Obrzędy z okazji narodzenia chłopca polegały przede wszystkim na jego obrzezaniu, dokonywanym zgodnie z nakazem biblijnym, gdy miał on osiem dni. Kobieta po urodzeniu chłopca przez 6 tygodni była uważana za nieczystą, po urodzeniu dziewczynki przez 12 tygodni.

Karaimi bardzo ściśle przestrzegali zasad małżeńskiej endogamii, co znacznie przyczyniło się do przetrwania ich etniczności. Zabronione były małżeństwa z najbliższymi krewnymi, ale też np. dwóch krewnych nie mogło wchodzić w związki z innymi blisko spokrewnionymi osobami. Zakaz ten został usunięty przez Zjazd Karaimów w Eupatorii w 1910 roku.

Od połowy XIX wieku zawierano coraz częściej małżeństwa mieszane. Na początku spotykały się one z potępieniem pobratymców, ale z konieczności zostały zaakceptowane. Ci, którzy złamali zasadę endogamii nadal należeli do społeczności karaimskiej, ale ich dzieci nie były uważane za Karaimów.

Co się tyczy obrzędów związanych ze śmiercią, wszelkie kontakty z nieboszczykiem czyniły Karaimów nieczystymi. Najbliższą rodzinę zmarłego obowiązywały bardzo surowe przepisy dotyczące żałoby. Musieli czuwać przy zwłokach ubrani na czarno, siedząc na niskich taboretach aż do dnia pogrzebu. W tym czasie nie

mogli wykonywać żadnych innych czynności. Jedzenie przynosili im krewni. Przez cały tydzień po pogrzebie najbliższa rodzina nadal nie robiła właściwie niczego poza siedzeniem na owych stołkach i wspominaniem zmarłego.

Cmentarz karaïmski pokrywała zwykle bujna roślinność, gdyż zwyczaj zabraniał usuwania z niego czegokolwiek.

W karaïmskiej kulturze ważne miejsce zajmowała twórczość literacka. Tłumaczenia i naśladownictwa w literaturze są stosunkowo liczne, jednak zajmowała się ona głównie problematyką karaïmską.

Folklor był jednym z czynników, który kształtował twórczość Karaïmów i ich odrębność etniczną. Zawierał opowieści, które świadczyły o odmienności tego ludu. Na początku XX wieku wykazywał już tendencje zanikowe z powodu asymilacji Karaïmów i rozwoju literatury pięknej. Karaïmi nie stworzyli jednolitego języka literackiego. Większość ich twórczości pozostała w rękopisach, ponieważ pisali dla wąskiej publiczności. Popularyzacji literatury karaïmskiej służyły w okresie II RP czasopisma „Myśl Karaïmska” w Wilnie i „Karaj Awazy” w Łucku.

Melodie karaïmskich pieśni brzmią dla Polaków egzotycznie. Są one zazwyczaj powolne i rzewne, wiele w nich wpływów słowiańskich. Najczęściej używanymi instrumentami były skrzypce i flet.

Jeśli chodzi o sztuki plastyczne, Karaïmi czerpali wzory głównie z dorobku obcego. Kienesy budowano przede wszystkim kopiując katolickie świątynie. Karaïmskie zdobnictwo zachowało się tylko na Krymie. Charakterystyczne dla niego było unikanie wzorów istniejących w naturze; wynikało to z interpretacji nakazów Dekalogu.

Z kultury materialnej zachowały się przede wszystkim rzeczy związane z kultem religijnym, takie jak placki tymbyłowe czy strój duchownego. Inne elementy, które nie miały już żadnych funkcji kultowych nie przetrwały. W zakresie budownictwa Karaïmi nie stworzyli swego stylu. Chociaż ich domy skupiały się na osobnej ulicy, niczym nie różniły się od innych w mieście. Jedyną różnicą, i to występującą tylko w Trokach, były trzy okna. Ponoć trzy okna były również w zamku Witollda i dla upamiętnienia jego osoby ten element został zaznaczony w zabudowaniach karaïmskich.

Swoistym przedmiotem, który znajdował się tylko w domostwach Karaïmów był beszik – kolebka. Leżące w niej dziecko nigdy nie mogło mieć mokro, bo pod nim, pośrodku materaca, był otwór z nocnikiem. Dziecko przywiązywano do kolebki, co przyczyniało się do specyficznego spłaszczenia potylicy u niejednego Karaïma.

Karaïmi nie jedzą wieprzowiny, nie hodują świń. Baraninę spożywali tylko z uboju rytualnego. Za swoją narodową potrawę Karaïmi polscy uważali kybyn, czyli drożdżowy pieróg o kształcie półksiężyca, nadezwany drobno pokrajaną baraniną. Polacy, stykający się z Karaïmami dostrzegali ich odrębność etniczną, ale wskazywali także na właściwe tej grupie cechy psychiczne. Mówiło się o nich, że to spo-

kojni, prości ludzie, którzy nie stanowią żadnego niebezpieczeństwa. Nieraz dawali świadectwo swojej uczciwości, pracowitości i religijności. Badacze zauważają, że Karaimi są jedyną mniejszością etniczną na ziemiach polskich, o której Polacy zawsze wypowiadali się przychylnie.

Obecnie Karaimi w Polsce, choć tak bardzo nieliczni, przejawiają znaczną aktywność kulturalną. Karaimski Związek Religijny organizuje co kilka lat zjazdy Karaimów z całego kraju. Na każdym z nich odbywają się recytacje poezji, są odczyty o tematyce historycznej i kulturalnej. W 1979 były nieudane próby wydawania karaimskiego pisma „Coś” – periodyku młodzieży karaimskiej.

Poza wyjątkowymi okazjami Karaimi żyją i zachowują się jak otaczający ich Polacy. Nie przestrzegają już zasady endogamii, ponieważ wśród swoich bardzo rzadko mogą znaleźć partnera.

Karaimski Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej otrzymał w 1974 roku nowy status. Na jego mocy władzę zwierzchnią w Związku sprawuje zarząd z prezesem na czele. W latach 90-tych jego aktywnymi działaczami byli: prof. Szymon Pilecki i dr Aleksander Dubiński. W ramach Związku istniały trzy dzymaty: w Warszawie, Gdańsku i we Wrocławiu. Karaimi mieli tylko jedną świątynię – a właściwie pokój modłów – we wrocławskim karaimskim mieszkaniu.

ORGANIZACJE

- Karaimski Związek Religijny

Od wielu wieków tereny Europy, w tym i Polski, były obszarem przemieszczania się grup ludności o różnej przynależności etnicznej i narodowej. Ruchy te były spowodowane podbojami, wojnami, migracjami o podłożu ekonomicznym czy religijnym, o charakterze dobrowolnym lub pod przymusem.

Częste zmiany granic Polski w przeszłości i zawirowania historii powodowały, iż różna była liczba mniejszości zamieszkujących nasze ziemie. W wiekach średnich i czasach nowożytnych Rzeczpospolita uchodziła jednocześnie za „Przedmurze chrześcijaństwa” i przystań prześladowanych mniejszości i grup społecznych, tygiel wielonarodowości i wielokulturowości.

Największe zmiany nastąpiły wraz z procesami rozwoju nowożytnych narodów. Tak, jak do XVIII wieku za Polaka można było uznać osobę lojalną wobec władcy i państwa polskiego, tak od tego czasu mniejszościowe ludy dawnej Rzeczypospolitej – Niemcy, Żydzi, Litwini, Ukraińcy czy Białorusini – zaczęły stwarzać własną tożsamość narodową. Z większą siłą wyrażane były żądania równouprawnienia i respektowania istniejących praw.

Tymczasem okres zaborów pociągnął za sobą napływ kolejnej fali przedstawicieli innych narodowości w postaci wojska, kadry urzędniczej i osadników, a odpływ grup prześladowanych lub poszukujących lepszych źródeł dochodu.

Rok 1918 przyniósł ze sobą odzyskanie niepodległości. Odrodzone państwo polskie objęło swoim zasięgiem ziemie trzech byłych zaborów z istniejącą tam mozaiką narodowo-kulturową. Prawa mniejszości narodowych regulowały postanowienia międzynarodowe i wewnętrzne. Co istotne, władze II Rzeczypospolitej nie chroniły mniejszości narodowych z własnej inicjatywy, lecz odpowiednie traktaty zostały narzucone przez wielkie mocarstwa: traktat o ochronie mniejszości narodowych z 28 czerwca 1919 roku, traktat ryski z 18 marca 1921 roku, konwencja genewska z 15 maja 1922 roku. Ingerencja z zewnątrz i skomplikowana sytuacja wewnątrz kraju zaważyły na kierunku polityki mniejszościowej.

Uchwalona w II Rzeczypospolitej konstytucja gwarantowała mniejszościom zachowanie własnej narodowości, języka i odrębności; działały ugrupowania polityczne, funkcjonowało szkolnictwo i organizacje kulturalne. Jednocześnie kolejne rządy dążyły do narzucenia mniejszościom narodowym kolejnych ograniczeń. Uniemożliwiano dostęp przedstawicielom mniejszości narodowych do władz samorządowych i urzędów państwowych, hamowano zawiązywanie się i rozwój organizacji oraz przedstawicielstw. Działania te miały na celu stworzenie silnego państwa jedn narodowego z mocnym żywiołem polskim na kresach wschodnich, co przy takiej liczbie i różnorodności mniejszości było nierealne.

Lata II wojny światowej wraz z okupacją niemiecką i sowiecką przyniosły zasadnicze zmiany. Na wyćpienie skazano Romów, wymordowano prawie wszystkich Żydów. Na to miejsce osiedlano ludność niemiecką.

Po zakończeniu działań wojennych na ziemiach polskich dążono – pod protektorem ZSRR – do stworzenia państwa „jednego narodu”. Doszło do ogromnego przewrotu demograficznego: przesiedleń, repatriacji i migracji ludności. Większość ocalałych z holocaustu Żydów wyemigrowała do państwa Izrael. Za nową wschodnią granicę Polski przeniesiono setki tysięcy Ukraińców, Białorusinów i Litwinów. Zgodnie z postanowieniami konferencji poczdamskiej, na zachód wysiedlono ponad 3 miliony Niemców. Pozostałych w kraju rozproszono, natomiast Ukraińców, Łemków i Bojków przesiedlono w ramach Akcji „Wisła” na Ziemie Odzyskane. W 1956 roku, na fali odwilży polskiego „Października”, władze zezwoliły na utworzenie organizacji mniejszości narodowych i etnicznych – po jednej organizacji dla każdej mniejszości. Ich prawa były jednak systematycznie ograniczane. W 1968 roku podczas wydarzeń marcowych, zmuszono do wyjazdu z Polski do Izraela kilkanaście tysięcy Żydów, organizując nagonkę antysemitką.

Po mordach drugiej wojny światowej i powojennych „czystkach”, z ponad 30% liczby mniejszości narodowych, w Polsce Ludowej pozostało około 2,5%, czyli ich liczba spadła dwunastokrotnie!

Tak niewielkie skupiska „niebezpiecznej odmienności” znacznie łatwiej było kontrolować władzy komunistycznej. Życie kulturalne i oświatowe zostało poddane ścisłemu nadzorowi organów państwa.

Po zmianach politycznych, które zaszły w Polsce po 1989 roku, mniejszości narodowe wyszły z cienia i mocniejszym głosem zaczęły domagać się przynależnych praw. W latach 90-tych wprowadzono wiele uregulowań międzynarodowych i wewnętrznych dotyczących norm prawnych mniejszości narodowych i etnicznych.

Państwa na arenie międzynarodowej problemem ochrony praw osób należących do mniejszości narodowych zajmowały się od dawna. Jednak kompromitacja systemu ochrony praw mniejszości, który funkcjonował w ramach Ligi Narodów przyczyniła się do zastąpienia go przez Narody Zjednoczone uniwersalną koncepcją praw jednostki. Przyjęcie takiego stanowiska sprawiło, że dziś mówimy o ochronie osób należących do mniejszości narodowych a nie mniejszości jako takich (zgodnie z założeniem, że prawa człowieka są prawami indywidualnymi).

Do podstawowych dokumentów traktujących o prawach mniejszości należy Deklaracja Narodów Zjednoczonych w sprawie osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych lub językowych, która w przyszłości może stać się kanwą do przyjęcia konwencji w tym temacie. Katalog praw, sformułowany w 9 artykułach zawiera m.in.: prawo do własnej kultury, wyznania, religii, używania własnego języka prywatnie i publicznie, prawo do skutecznego uczestnictwa w decyzjach dotyczących miejscowości lub regionów zamieszkiwanych przez mniejszości czy swobody kontaktów z innymi członkami grupy.

Na poziomie europejskim należy zwrócić uwagę na deklarację Szczytu Helsińskiego KBWE (dziś OBWE), gdzie wskazuje się na konieczność zapewnienia demokratycznych procesów podejmowania decyzji dotyczących mniejszości przez ich udział w ciałach ustawodawczych i konsultacyjnych oraz w partiach politycznych. Nowym zobowiązaniem państw jest powstrzymywanie się od przesiedleń lub prób ich dokonywania w celu zmiany składu etnicznego danego obszaru. Decyzją szczytu powołano także Urząd Wysokiego Komisarza KBWE ds. Mniejszości Narodowych, którego głównym zadaniem jest zapobieganie konfliktom i „wczesne ostrzeganie”. Nie wyposażono go jednak w uprawnienia do podejmowania skarg osób indywidualnych.

Problem gwarancji praw osób należących do mniejszości narodowych podjęto również w ramach Rady Europy. W 1992 roku przyjęto Kartę Języków Regionalnych lub Języków Mniejszości. Natomiast w 1994 roku Komitet rady Ministrów przyjął Ramową Konwencję o Ochronie Mniejszości Narodowych, która weszła w życie w 1997 roku. Jej postanowienia zobowiązują do zapewnienia warunków do rozwoju tożsamości mniejszości i jej dziedzictwa kulturowego, także poprzez dostęp do mediów; sprzyjanie tolerancji i rozwój dialogu kultur, przeciwdziałanie aktom przemocy i wrogości na tle odrębności narodowych.

Ochronę mniejszości narodowych w Polsce zapewnia artykuł 35 Konstytucji, w myśl którego „Rzeczpospolita zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.” Potwierdza się też prawo do własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących tożsamości kulturowej mniejszości.

Sytuację mniejszości narodowych w Polsce regulują również umowy bilateralne o przyjaźni i dobrym sąsiedztwie, zawierane z państwami sąsiednimi – Niemcami,

Estonia, Łotwa, Litwa, Czechami, Słowacją, Rumunią, Rosją, Białorusią, Ukrainą i Węgrami – w latach 90-tych.

Projekt ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych zakłada ponadto wprowadzenie definicji mniejszości, przez którą rozumie się grupę obywateli RP o odrębnym pochodzeniu, tradycyjnie zamieszkałą na terenie Polski, pozostającą w mniejszości do reszty obywateli, charakteryzującą się dążeniem do zachowania swojego języka, obyczajów, tradycji, kultury, religii lub świadomości narodowej czy etnicznej. Jako organy ds. mniejszości projekt wymienia Prezesa Urzędu ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych, powoływanego i odwoływanego przez premiera. Do kompetencji Prezesa należy w szczególności: opracowywanie i wykonywanie programu działań na rzecz mniejszości, podział dotacji przyznawanych na rozwijanie tradycji i kultury, czy podejmowanie i wspieranie działań na rzecz popularyzacji w społeczeństwie polskim tematyki odnoszącej się do mniejszości. Przy Prezesie ma działać Rada ds. Mniejszości Narodowych.

Pozytywnym aspektem jest to, że ustawa nie przewiduje wprowadzenie klauzuli wzajemności, co nie będzie powodowało uzależnienia sytuacji polskich obywateli od poczynąń innych państw.

W tej części publikacji chcielibyśmy przedstawić obecną sytuację mniejszości narodowych w Polsce – działalność kulturalną i oświatową. Chcielibyśmy zapoznać Czytelników prawami z ustawowo zapewnionymi mniejszościom oraz możliwościami korzystania z nich.

DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA

Organizacje mniejszości narodowych prowadzą działalność polegającą głównie na przygotowywaniu imprez artystycznych, tworzeniu zespołów amatorskich oraz wydawaniu prasy i książek w swoich własnych językach.

Przedsięwzięcia o charakterze kulturalnym to głównie imprezy lokalne o zabarwieniu folklorystycznym. Można tu wymienić festiwal „Łemkowska Watra”, „Tabor Pamięci” (Romowie) „Marsz Żywych” w Oświęcimiu (Żydzi) czy Festiwal Białoruskiej Muzyki Młodzieżowej „Basowiszczu”.

Ok. 80% kosztów pokrywane jest z dotacji państwa. Przekazuje je Ministerstwo Kultury (Departament Kultury Mniejszości Narodowych). Z budżetu państwa finansowana jest także ochrona zabytków historycznych i sakralnych mniejszości. Środki przekazane na ochronę są niestety niewystarczające.

Mniejszość ukraińska skarży się na brak własnej centralnej instytucji kulturalnej, ma poczucie „niejawnej” dyskryminacji.

SPRAWY WYZNANIOWE

Obywatele wszystkich wyznań oraz niewierzący mają równe prawa w życiu państwowym, politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym. Stanowi o tym artykuł 35 Konstytucji oraz ustawa z 1989 roku o gwarancjach wolności i sumienia.

W Polsce funkcjonują obecnie 162 Kościoły i związki wyznaniowe.

Członkowie mniejszości narodowych mają możliwość obchodzenia świąt religijnych w inne dni niż większość społeczeństwa. Gwarantuje to polski system prawny. Każdy pracownik, uczeń lub student może być zwolniony z pracy albo nauki w dniach, które są świętami religijnymi jego wyznania o ile zgłosi taką potrzebę co najmniej 7 dni przed świętem. Przedstawiciele mniejszości skarżą się jednak na nieprzestrzeganie tego prawa oraz na konieczność odpracowania dni wolnych.

Członkowie mniejszości mają prawo do uczestniczenia w obrzędach religijnych, katechezy czy lekcji religii w ich języku. Obecnie naukę religii prowadzi 15 Kościołów. W wojsku obok katolickiego działa ordynariat prawosławny, greckokatolicki i ewangelicki.

SZKOLNICTWO

Regulacje prawne, przewidujące zorganizowanie w polskim systemie oświatowym nauki języka ojczystego mniejszości narodowych i prowadzenie zajęć szkolnych w tym języku, zawarte są w ustawie o systemie edukacji (1991 rok). Szkoła publiczna ma umożliwiać uczniom utrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury.

Nauczanie języka ojczystego mniejszości jest organizowane przez dyrektora jednostki na wniosek rodziców ucznia, a w przypadku młodzieży starszej (powyżej 13 lat) na wniosek samego ucznia.

Minimalna liczba uczniów, niezbędna do nauczania języka mniejszości, to:

- dla szkół podstawowych i gimnazjów - 7,
- dla szkół ponadgimnazjalnych 14 osób.

Organizuje się następujące typy szkół:

- szkoły z niepolskim językiem nauczania,
- szkoły dwujęzyczne,
- szkoły z dodatkową nauką języka mniejszości,
- zespoły międzyszkolne.

Budżet państwa finansuje bieżącą działalność tych placówek, edycję programów i podręczników do nauki języka ojczystego, historii i geografii kraju mniejszości oraz dokształcanie nauczycieli w tych językach, organizowanie imprez kulturalnych i oświatowych.

W roku szkolnym 2002-2003 działało w Polsce 618 szkół (na wszystkich poziomach nauczania), do których uczęszczało łącznie 49 079 uczniów. Głównie są to placówki mniejszości niemieckiej (365 placówek), ukraińskiej (131 szkół), białoruskiej (40), litewskiej (23), słowackiej (15). Istnieją obecnie 44 szkoły z językiem kaszubskim i 15 z łemkowskim.

Problemem jest nauczanie dzieci Romów. Osiągają one słabsze wyniki, często nie spełniają obowiązku szkolnego, zazwyczaj rozpoczynają naukę w pierwszej klasie bez wcześniejszego przygotowania. Dzieci te uczą się w klasach romskich, o obniżonym poziomie nauczania (klasy 1-3), by przygotować je do dalszej nauki. Eksperyment ten spotkał się z niechętnym przyjęciem, krytykowano go przede wszystkim za tworzenie „gett”.

Wieloletni „Rządowy program na rzecz społeczności romskiej w Polsce”, którego realizacja rozpoczęła się w 2004 roku, obejmuje swym działaniem ok. 1700 uczniów w 350 szkołach na terenie całego kraju. Program ogólnopolski wprowadza m.in. kursy dla asystentów romskich, szkolenia dla nauczycieli wspomagających oraz zakłada opracowanie programu pomocy stypendialnej dla szczególnie uzdolnionych dzieci i młodzieży romskiej.

DOSTĘP DO RADIA I TELEWIZJI

Ustawa o radiofonii i telewizji z 1993 roku stanowi, że do zadań publicznej radiofonii i telewizji należy uwzględnianie potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych. Poszczególne mniejszości mają zagwarantowany dostęp do publicznego radia i telewizji przede wszystkim w ośrodkach regionalnych działających na terenach przez nie zamieszkałych.

9 z 12 oddziałów regionalnych telewizji publicznej prowadzi cykliczne audycje dla mniejszości narodowych. W 2001 roku telewizyjne oddziały terenowe nadały łącznie 606,3 godzin audycji adresowanych do mniejszości, co stanowi 0,8% programów regionalnych. Ośrodki regionalne publicznego radia (12 ośrodków) nadają audycje w językach mniejszości: białoruskim, ukraińskim, litewskim, niemieckim oraz dialekcie śląskim. W 2001 roku rozgłośnię te wyemitowały 964 godziny audycji o problematyce mniejszości.

Niemcy sygnalizują trudności z dostępem do telewizji publicznej w Opolu, Łemkowie mówią o braku programu łemkowskiego w telewizji, Ukraińcy o braku programu ogólnopolskiego i trudnościach w dostępie do rad programowych ośrodków telewizyjnych i radiowych.

PRAWA JĘZYKOWE

Artykuł 27 Konstytucji stanowi, że językiem urzędowym w Polsce jest język polski, ale nie narusza to praw mniejszości wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych. Ustawa o języku polskim z 1999 roku zawiera zapis, że nie narusza ona praw mniejszości i grup etnicznych.

W Polsce brak jest dotychczas uregulowań dotyczących używania języka mniejszości w urzędach, umieszczania napisów o charakterze prywatnym w języku mniejszości oraz podwójnego nazewnictwa miast, ulic, urzędów publicznych i nazw topograficznych.

Przekładu nazw i tekstów umieszczonych na tablicy urzędu lub instytucji użyteczności publicznej można dokonywać w miejscowościach, w których występują zwarte środowiska mniejszości narodowych lub grup etnicznych.

Możliwe jest używanie nazwisk i imion w języku mniejszości (zgodnie z zasadami pisowni polskiej oraz fonetycznym brzmieniem w tym języku).

KILKA WSKAZÓWEK DLA PROWADZĄCEGO LEKCJE

PRZED LEKCJĄ – KWESTIE ORGANIZACYJNO TECHNICZNE

1. Organizacja pracy wolontariuszy na linii Stowarzyszenie „Jeden Świat” – szkoła i ewentualne problemy:
 - „zgubiłem się w szkole” – zapisz dokładne namiary szkoły, nazwisko nauczyciela, numer klasy, a w razie problemów kontaktuj się z dyrektorem;
 - kwestia techniczna: przygotuj się, że ustawienie krzeseł w czasie lekcji może być czasem trudne do zrealizowania; można zaproponować szkole, że w przypadku większej liczby lekcji wszystkie zajęcia będą prowadzone w jednej klasie
 - „czy nauczyciel ma zostać podczas lekcji?” – czasem lepiej zrezygnować z obecności nauczyciela – niektórzy mogą popsuć porządek zajęć, wtrącać się, podawać błędne informacje; gdy nauczyciela nie ma w klasie uczniowie są bardziej swobodni, ale czasem jest on niezbędny, by utrzymać porządek.
2. Problem współpracy między prowadzącymi: zazwyczaj lepiej jest prowadzić lekcje z drugą osobą – uzupełniać się i czuć się pewniej, ale ważne jest, by dopracować szczegóły i uważać, by nie wchodzić sobie w słowo.
3. Pamiętajcie o przygotowaniu potrzebnych materiałów: plakaty, propozycje podziału klasy na grupy, kartki papieru, ulotki itd.

W TRAKCIE LEKCJI – POJAWIAJĄCE SIĘ PROBLEMY

1. Reagowanie w określonych sytuacjach:
 - kłopoty z zapanowaniem na klasą, może pojawić się hałas, wulgarne słownictwo
 - możesz spotkać się z osobistymi pytaniami, np. „Jaki jest twój numer telefonu?”, „Masz chłopaka?”; w takiej sytuacji najlepiej inteligentnie zażartować, rzucić zniechęcającą minę, nie prowokować dalej;
 - mogą pojawić się głupie komentarze, negacja wszystkiego, co zaproponujesz, np. „po co to wszystko robimy?”; w takiej sytuacji trzeba czasem przybrać stanowczy ton, czasem trzeba rozładować sytuację. Możesz wspomnieć, że jesteś wolontariuszem, a grupa powinna docenić to, że wkładasz swój wysiłek w dojazd i prowadzenie tych zajęć;

48 CZĘŚĆ PRAKTYCZNA – SCENARIUSZ LEKCJI O MNIEJSZOŚCIACH

- problem: czy mówimy sobie po imieniu?; zasadniczo wolontariusze przedstawiają się po imieniu, lecz to, czy zgodzisz się, by uczniowie się tak do ciebie zwracali, to twoja decyzja. Jeśli nie masz na to ochoty, taktownie zasygnalizuj, że wolisz, by zwracano się do ciebie per „pani”;
 - jak „ucinać” dyskusje?; gdy dyskusja toczy się na temat, najlepiej nie ucinąć, tylko czekać na jej rozwinięcie; czasem warto zrezygnować z któregoś z punktów scenariusza dla rozwinięcia tematu, który uczniowie uznają za ważny. Jeśli jednak dyskusja toczy się na inny temat, trzeba po prostu przypomnieć temat właściwy. Można powiedzieć np. „wróćmy do tematu”, „porozmawiamy o tym podczas przerwy”.
2. Jak odpowiedzieć, gdy nie znasz odpowiedzi na pytanie? Pamiętaj by dobrze przygotować się do lekcji, rozszerzaj swoją wiedzę, oglądaj telewizję, czytaj gazety. Nie mów o tym, czego nie wiesz. Pamiętaj, że i tak jesteś bardziej kompetentny. Niektórych sytuacji nie da się przewidzieć. Gdy nie znasz odpowiedzi, najlepiej przyznaj się do tego i zaproponuj, że sprawdzisz, a odpowiedzi udzielisz przy następnym spotkaniu.

STOWARZYSZENIE „JEDEN ŚWIAT”

SCENARIUSZ LEKCJI O MNIEJSZOŚCIACH¹

1. CELE LEKCJI

Po lekcji uczniowie powinni:

- Znać podstawowe informacje na temat mniejszości (definicja, liczebność, obszar występowania);
- Wiedzieć, że mniejszości posiadają swoje prawa i znać ich treść;
- Mieć świadomość przenikania kultur i wpływu mniejszości na kulturę polską.

2. CZAS TRWANIA

90 min.

3. GRUPA DOCELOWA

Uczniowie szkół średnich i gimnazjów.

4. TREŚĆ

- Jedna definicja mniejszości (opisowa);
- Jakie i gdzie są mniejszości?;
- Skąd się wzięli – tradycje wielokulturowości w Polsce;
- Jakie są prawa mniejszości?;
- Przejawy aktywności + dorobek kulturalny (co wnoszą?);
- „Odczucie” mniejszości.

¹ SCENARIUSZ LEKCJI STWORZYLI WOLONTARIUSZE, UCZESTNICY WARSZTATÓW „CZY MNIEJSZOŚCI SĄ OBCYMI?” PROWADZONYCH PRZEZ IZABELĘ IDZIK W LUTYM 2003 ROKU. ZMODYFIKOWALI WOLONTARIUSZE, UCZESTNICY WARSZTATÓW PROWADZONYCH PRZEZ IZABELĘ IDZIK I JOANNĘ NITKĘ W MARCU 2004 ROKU.

5. PLAN LEKCJI

1 godzina lekcyjna:

- | | |
|------------------------------------|----------|
| - przywitanie się i przedstawienie | 2 min. |
| - gra KALAMBURY | 15 min. |
| - SZNUREK | 15 min. |
| - wprowadzenie-mini wykład | 2-5 min. |
| - definicje | 5 min. |

2 godzina lekcyjna:

- | | |
|---------------------------|------------|
| - nowy podział na grupy | 3 min. |
| - jakie są mniejszości | 10 min. |
| - prezentacja mniejszości | 25-30 min. |
| - prawa mniejszości | 5 min. |
| - quiz | 5 min. |

6. PRZEBIEG LEKCJI

a) PRZERWA

Już w czasie przerwy prowadzący może włączyć muzykę (np. romską lub żydowską) i poprosić kilku uczniów o przestawienie ławek i ustawienie krzeseł w kółku.

b) PRZYWITANIE SIĘ I PRZEDSTAWIANIE (2 min.)

Pierwszym elementem lekcji jest **przywitanie** z uczniami i **przedstawienie się**. Prowadzący podaje swoje imię oraz informuje, że jest wolontariuszem Stowarzyszenia „Jeden Świat”, które jest polskim oddziałem międzynarodowej organizacji Service Civil International. Działa w ramach programu edukacyjnego „Różni-Równi”, który obejmuje między innymi prowadzenie zajęć w szkołach. Do tej pory wolontariusze spotkali się z ponad 6000 uczniów, a program realizowany jest od 1997 roku.

Następnie prowadzący informuje, że podczas zajęć uczniowie dowiedzą się wielu ciekawych rzeczy o tym, jakie są mniejszości w Polsce i jakie mają prawa. Warto się zapytać uczniów, czy już się kiedyś spotkali z tą tematyką na lekcjach WOS-u, historii czy geografii, można zapytać, czy wiele pamiętają i poprosić by posiłkowali się swoją wiedzą w trakcie tych zajęć.

Warto podkreślić, że lekcje będą miały swobodny charakter (nie trzeba niczego notować), a sukces lekcji zależy od samych uczniów i ich aktywnego udziału w zajęciach. W każdej chwili, gdy pojawią się wątpliwości i pytania, uczniowie mogą je zadać. Wolontariusze Stowarzyszenia „Jeden Świat” dodatkowo zawsze przekazują uczniom, że nie są nauczycielami ani praktykantami, i że nie będą ich oceniać.

c) GRA KALAMBURY (ok. 15 min.)

Zabawa jako zachęcaczk, wprowadzona na początku zajęć ma za zadanie „rozgrzać” klasę i przełamać pierwsze lody.

Na wstępie dokonujemy podziału klasy na 4 grupy².

Sposób podziału zależy od inwencji prowadzącego. Może to być np. odliczanie do 4 – każda taka sama liczba to jedna grupa; lub też każdy z uczniów losuje (wcześniej przygotowane w ilości odpowiadającej liczebności klasy i grup) karteczkę z nazwą ptaka (np. bocian, sowa, kogut, kukułka) i na dany sygnał, tylko za pomocą dźwięków wydawanych przez to stworzenie, odnajdują się członkowie poszczególnych grup³.

Po dokonaniu podziału klasy wyjaśniamy uczniom, że gra w kalambury polega na tym, iż każda z grup wyznacza spośród siebie jedną osobę, która za pomocą gestów (bez użycia słów) przedstawi dane hasło, a zadaniem grupy jest ustalić to hasło. Dla ułatwienia można dodać, że każde z haseł związane jest z jakąś mniejszością narodową lub etniczną.

Proponowane hasła:

Łatwiejszy poziom: Czeski film. Ruskie pierogi. Niemiecka solidność.
Cyganić. Greckie wesele. Barszcz ukraiński.

Trudniejsze:

Polak-Węgier-dwa bratanki-i do bitki i do szklanki.

Złapał Polak Tatarzyna, a Tatarzyn za łeb trzyma.

Mądry Polak po szkodzie.

Ruski targ.

Niemiecka wiara – psia wiara.

² W PRZYPADKU LICZNIEJSZYCH KLAS MOŻNA STWORZYĆ 5 GRUP; JEDNAK BARDZIEJ WSKAZANY JEST PODZIAŁ NA 4 GRUPY, GDYŻ PRZYDA SIĘ ON W KOLEJNEJ ZABAWIE PT. SZNUREK (PKT. D). JEŚLI JEDNAK SYTUACJA WYMUSI NA NAS PODZIAŁ NA 5 GRUP, PRZED SZNURKIEM UCZNIÓW JEDNEJ Z NICH WŁĄCZAMY DO POZOSTAŁYCH 4 GRUP.

Przebieg gry KALAMBURY: Wydrukowane na małej kartce hasło prowadzący pokazuje wytypowanej przez grupę osobie, która ma chwilę na zastanowienie się jak to pokazać. Zadaniem grupy jest odgadnięcie hasła. W przypadku „zaspanej” lub mało aktywnej klasy, prowadzący może zachęcać, pomagać i wskazywać rozwiązania, lub do zgadywania włączyć pozostałe grupy.

WAŻNE: W trakcie KALAMBURÓW prowadzący powinien skupić się na tym, aby gra przebiegała dynamicznie i nie zabrała zbyt wiele czasu.

Podsumowując, dobrze jest wspomnieć o tym, że przedstawiając każde z haseł i chcąc pokazać daną mniejszość na ogół posługiwaliśmy się stereotypami i myśleniem szablonowym (np. mogą pojawić się gesty charakterystyczne dla: Niemców – swastyka, Rosjan – gwiazda, Greków – taniec itp.).

d) SZNUREK – SKĄD SIĘ WZIĘŁY MNIEJSZOŚCI W POLSCE (15 min.)

Zabawa ma na celu wyjaśnienie pochodzenia mniejszości w Polsce oraz przybliżenie uczniom sytuacji mniejszości.

WAŻNE: sznurek to granica!!! trzeba o tym powiedzieć uczniom, ludzie są związani z ziemią, to granice się przesuwają!!!

Materiały: sznurek, wstążeczki w czterech kolorach

Przebieg:

- Korzystamy z wcześniejszego podziału na 4 grupy;
- Prowadzący tworzy granicę otaczając grupy sznurkiem (patrz rysunek);
- Pozostałe grupy stoją na zewnątrz, również oddzielone od siebie;
- Prowadzący wyjaśnia, że ta sytuacja obrazuje cztery państwa z ich mieszkańcami (w każdym kraju obowiązuje inny język, religia, zwyczaje, kultura);
- Prowadzący proponuje uczniom, by stworzyli swój własny język, swój okrzyk, albo hymn w ciągu kilku minut, następnie każdy naród może zaprezentować swoją charakterystyczną cechę;
- Prowadzący zmienia położenie sznurków tak, że w obrębie każdej grupy znajdują się osoby z różnymi wstążeczkami;
- Sytuacja uległa zmianie, prowadzący wyjaśnia, że teraz w obrębie jednego państwa znajduje się kilka narodowości. Osoby będące w mniejszości w danym państwie wyznają inną religię, mówią innym językiem, kultywują inne zwyczaje;
- Prowadzący prosi o próbę skomunikowania się z nowymi przybyszami;

- Prowadzący zadaje mniejszości pytania: *Czy jest wam się łatwo porozumieć? Jak są teraz wasze odczucia? Jak się czujecie jako mniejszość?* O to samo pyta większość: *Jak się czujecie jako większość, gdy obok was są mniejszości?*

WAŻNE: dać czas na zastanowienie i odpowiedź!!!

e) WPROWADZENIE – MINI WYKŁAD (3-5 min.)

Wprowadzenie ma na celu naświetlenie historii mniejszości narodowych i etnicznych na terenach Polski, w odniesieniu do sytuacji obecnej.

UWAGA: warto wykład prowadzić w formie pytań do uczniów. Najlepiej jeszcze, gdy stoją na środku klasy w swoich nowych krajach z wieloma różnymi kulturami.

Czy wiecie jak sytuacja Polski i problemu mniejszości wygląda dziś? Czy w ogóle istnieją w Polsce jakieś mniejszości?

Polska jest aktualnie krajem prawie jednorodnym – mniejszości stanowią 2-3%.

Czy wiecie jak wyglądała dawniej sytuacja mniejszości w Polsce, szczególnie w dwudziestoleciu międzywojennym?

Z drugiej strony Polska posiada wieloletnie tradycje wielokulturowości – Rzeczpospolita Obojga Narodów – w której obok Polaków zamieszkiwały znaczne społeczności Litwinów, Ukraińców, Białorusinów, Żydów i in.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. mniejszości stanowiły 30% obywateli II Rzeczypospolitej.

Co zmieniło się po II Wojnie Światowej?

Po II Wojnie Światowej sytuacja, ze względu na holocaust, przesiedlenia (np. Akcja „Wisła” 1947 r. – *kto wie co to jest Akcja „Wisła”?*) czy przesunięcia granic uległa diametralnej zmianie. Nowe władze nie pozwalały pozostałym w Polsce mniejszościom na kultywowanie własnej tradycji.

Dopiero rok 1989 przyniósł zmianę polityki wobec osób należących do mniejszości, które obecnie chronione są prawem.

Słowniczek

Akcja „Wisła” – akcja przesiedlania ludności z pd.-wsch. obszarów Polski na tzw. „Ziemie Odzyskane” w 1947 roku. Pretekstem była ostateczna likwidacja oddziałów UPA (Ukraińskiej Powstańczej Armii), a skutkiem wysiedlenie ponad 140 tys. Łemków i Ukraińców zamieszkujących tamte tereny.

f) DEFINICJE (5 min.)

W tym ćwiczeniu wspólnie z młodzieżą ustalimy definicyjnie, co to jest mniejszość narodowa; odróżniając ją od mniejszości etnicznej.

Pytanie na początek: *Jak myślicie, co to jest mniejszość narodowa i etniczna?*
Jeśli zapadnie cisza, lub z klasy padną pierwsze próby sformułowania pojęcia mniejszości, prowadzący proponuje, że razem spróbują ustalić **definicję mniejszości narodowej**.

Prowadzący na forum zadaje z listy kolejne pytania w formie haseł-charakterystyk mniejszości a klasa odpowiada, czy są one zgodne z prawdą czy nie. Do każdego punktu prowadzący powinien dodawać swój komentarz. Prawidłowe charakterystyki mniejszości są przyklejane na tablicy, lub układane przed uczniami (w przypadku, gdy lekcja jest prowadzona w kolistym ustawieniu krzeseł, drugi z zaproponowanych sposobów – układanie kartek przed uczniami – jest bardziej czytelny i wygodniejszy).

Podsumowując należy jeszcze raz przeczytać definicję.

Lista haseł:

- Czy mniejszości wyróżniają się odrębnym pochodzeniem narodowym lub etnicznym?

Tak. Głównym wyznacznikiem przynależności do mniejszości jest odrębne pochodzenie narodowe lub etniczne.

- Czy członkowie mniejszości to obywatele Polski?

Tak. Zamieszkują w Polsce od dłuższego czasu i mają polskie obywatelstwo.

- Czy każdy obywatel danego państwa ma określone uprawnienia i obowiązki wynikające z obowiązujących norm prawnych?

Są to np. prawa wyborcze. Każdy obywatel polski ma też polski paszport.

- Czy mniejszości dążą do zachowania własnych tradycji? Na czym to polega?

Mniejszości dbają o własne tradycje, chcą obchodzić swoje święta religijne i narodowe.

- Czy mniejszości stanowią co najmniej połowę obywateli państwa na terenie którego mieszkają?

Mniejszości stanowią fizyczną mniejszość na terenie państwa, jednakże istnieją obszary, gdzie dana mniejszość stanowi zdecydowaną większość. Tak jest np. w Puńsku, gdzie 80% mieszkańców to Litwini, czy na Śląsku, gdzie w niektórych wsiach jest więcej Niemców niż Polaków.

- Czy mniejszości prowadzą często działalność oświatową? Co to oznacza?

Oznacza to, że mniejszości nie tylko dążą do tworzenia szkół ze swoimi językami wykładowymi, ale też wydają własne czasopisma, prowadzą świetlice, organizują festiwale swoich kultur.

- Czy mniejszości mogą być reprezentowane w parlamencie lub samorządzie lokalnym?

Oczywiście, że tak, są przecież obywatelami Polski. W parlamencie mniejszości mają prawo do obniżonego progu wyborczego, jeśli startują z list mniejszościowych. W 2003 roku 2 przedstawiciele mniejszości niemieckiej było w parlamencie.

- Czy mniejszości dążą do zachowania swojej świadomości narodowej – chcą kultywować własne tradycje i zachować swój język? Dlaczego to jest tak ważne dla nich?

Pragną czuć się tym, kim są; nie tylko są obywatelami Polski, lecz również chcą kultywować tradycje swoich przodków i zachować swój język, swoją religię.

- Czy tradycyjnie zamieszkują na terenie Polski?

Tradycyjnie oznacza od kilku pokoleń. Jest to ważny wyznacznik, gdyż emigranci, zgodnie z tą zasadą nie stanowią mniejszości narodowych, czyli Wietnamczycy nie są mniejszością narodową w Polsce, handlujący na bazarze Rosjanie prawdopodobnie też nie są, choć mieszka w Polsce mniejszość rosyjska, (ta grupa mieszkająca od pokoleń na terenach przygranicznych). Niekiedy pojawiają się problemy z klasyfikacją np. Grecy żyjący w Polsce od lat 50. są traktowani jako potomkowie uchodźców, a nie mniejszości. Ostatnio pojawił się nowy termin określający mniejszości zamieszkujące Polskę nietradycyjnie, są to „**nowe**” **mniejszości**.

Następnie prowadzący tłumaczy, jaka jest różnica między **mniejszością narodową a etniczną**. Mniejszości narodowe mają kraj, z którym czują się związane np.: Białorusini - Białoruś. Mniejszości etniczne kraju nie posiadają np.: Romowie.

Definicja z projektu ustawy (dla zainteresowanych): *Przez mniejszość narodową lub etniczną, zwaną dalej „mniejszością”, rozumie się grupę obywateli Rzeczypospolitej Polskiej o odrębnym pochodzeniu, tradycyjnie zamieszkałą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pozostającą w mniejszości w stosunku do reszty obywateli charakteryzującą się dążeniem do zachowania swojego języka, obyczajów, tradycji, kultury, religii lub świadomości narodowej lub etnicznej.*

Obywatel – definicja: *Jest to osoba charakteryzująca się przynależnością do danego państwa, nabytą na: a) podstawie urodzenia, b) nadania obywatelstwa cudzoziemcowi, c) uznania pochodzenia osoby z tegoż państwa. Na każdym obywatelu spoczywają prawa i obowiązki regulowane przez obowiązujące w danym państwie normy prawne.*

Uchodźca – definicja z Konwencji Genewskiej z 1955 roku: *Uchodźcą jest osoba, która na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, grupy społecznej, przekonań politycznych znajduje się poza granicami kraju, którego jest obywatelem i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony państwa, którego jest obywatelem.*

LEKCJA 2

g) PODZIAŁ NA GRUPY (5 grup) (3 min)

Przy okazji podziału na grupy dowiemy się, że przedstawiciele mniejszości to nie są nieuchwytnie Ufoludki, lecz są to osoby ogólnie znane, sławne, często z naszego najbliższego sąsiedztwa.

Losowanie karteczek z nazwiskami słynnych Polaków będącymi jednocześnie przedstawicielami mniejszości:

- **Edyta Górniak** (piosenkarka, ma pochodzenie **romskie** po ojcu)
- **Juliusz Słowacki** (pochodzenie **ormiańskie** po matce)
- **Julian Tuwim** (pochodzenie **żydowskie**)
- **Nikifor** (pochodzenie **łemkowskie**, mieszkał w Krynicy, był malarzem naiwnym (prymitywistycznym); właściwe nazwisko to Epifaniusz Drowniak; zmarł w 1966 r.)
- **Eleni** (pochodzenie **greckie**, piosenkarka, obecnie mieszka w Poznaniu)

Pytanie do klasy:

Jak sądzicie, dlaczego na lekcji o mniejszościach przywołujemy nazwiska tych osób? Przedstawicielami jakich mniejszości są te postaci?

h) JAKIE SĄ MNIEJSZOŚCI? (10 min.)

Podczas tego ćwiczenia uczniowie dowiedzą się dokładnie jakie są mniejszości w Polsce i jaka jest ich liczebność.

Ćwiczenie pt. „Wybieramy narodowości z listy”.

Uczniowie w grupach otrzymują karteczki, na których wypisane są mniejszości narodowe i etniczne. Ich zadaniem jest wybór mniejszości występujących w Polsce i odrzucenie niewystępujących.

Która z podanych narodowości stanowi mniejszość w Polsce?

Niemcy	Tatarzy
Żydzi	Wietnamczycy
Anglicy	Grecy
Ukraińcy	Portugalczycy
Rosjanie	Ormianie
Litwini	Romowie (Cyganie)
Łemkowie	Czeši
Czeczeni	Słowacy
Białorusini	Francuzi
Karaimi	Brazylijczycy

Po chwili zastanowienia, uczniowie wraz z prowadzącym korygują odpowiedzi na forum klasy. Prowadzący czyta kolejne mniejszości z listy, a uczniowie mówią czy są one w Polsce, to kartkę z jej nazwą kładziemy na podłodze, tak, by były widoczne dla wszystkich.

Następnie prowadzący zadaje całej klasie pytanie:

Czy wiecie, których mniejszości jest najwięcej? Uczniowie odpowiadają, a prowadzący koryguje wypowiedzi. Razem dochodzimy do prawidłowej kolejności, wieszając plansze (od najliczniejszych do najmniej licznych). Można też podać tylko największe mniejszości w Polsce: Niemców, Ukraińców i Białorusinów.

Ilu obecnie nas mieszka w Polsce? Wspólnie ustalamy liczbę 40 mln (dokładnie jest 38,8 mln – ale nie jest to, aż tak istotne). *Wyobraźcie sobie, że gdyby zmniejszyć Polskę do rozmiarów przeciętnego 100 000 miasta, zmniejszając też odpowiednio proporcje mniejszości narodowych, w granicach miasta zamieszkiwałoby:*

- | | |
|--------------------|--------------|
| • 1030 Niemców | • 35 Rosjan |
| • 650 Ukraińców | • 23 Żydów |
| • 650 Białorusinów | • 18 Ormian |
| • 170 Łemków | • 13 Tatarów |
| • 65 Romów | • 8 Czechów |
| • 60 Litwinów | • 5 Greków |
| • 40 Słowaków | • 1 Karaim |

Uwaga! Ważne jest, aby prowadzący jeszcze raz zwrócił uwagę, że punktem odniesienia jest 100 tys. miasto (a Polsce nie mieszka tylko 1 Karaim!!!).

Dokładne dane statystyczne w odniesieniu do całej Polski (z załącznika) można podać, gdy uczniowie wyrażą taką potrzebę, lub też osobom zainteresowanym.

Trzeba pamiętać, że oszacowanie ilości mniejszości nie jest łatwe. Organizacje mniejszościowe podają inne liczby, badacze mniejszości jeszcze inne, a oficjalne dane (np. ze Spisu Powszechnego 2002 r.) są jeszcze inne.

i) PREZENTACJA MNIEJSZOŚCI (25-30 min.)

Zabawa stanowi zasadniczą treść lekcji drugiej. Ma na celu pełne zaangażowanie wszystkich uczniów, którzy podczas samodzielnej pracy w grupach zapoznają się z problematyką wybranych mniejszości.

Każda grupa dostaje do przeczytania kartki z jedną mniejszością, kredki lub mazaki oraz kartki do prezentacji. Ich zadaniem jest opracowanie i przedstawienie na forum klasy poszczególnych mniejszości. W prezentacji mają znaleźć się takie elementy jak: kultura, liczebność, występowanie, religia, język, historia, ciekawostki. Prowadzący informuje grupy, iż mają one same podzielić między sobą poszczególne elementy pracy. Mogą też wymyślić krótką scenkę, zaprezentować kulturę danej mniejszości, mogą korzystać z mapy Polski. Po **10 minutach** będą miały za zadanie zaprezentować rezultaty na forum klasy. W tym także czasie grupa ma za zadanie przyczepić na mapie skupiska mniejszości obrazującą ich rozmieszczenie. Każda grupa ma **3 min** na prezentację.

Podsumowanie: *Mniejszości są wśród nas, wtapiają się w naszą codzienność nie buntując się przeciwko niej. Żyją wśród nas, ale chcą, tak jak my, pamiętać o swoich korzeniach i mają prawo je kultywować.*

j) PRAWA MNIEJSZOŚCI (5 min.)

Dzięki symulacji możemy „wejść w rolę”, poznając odczucia i problemy osoby będącej mniejszością w obcym kraju.

Wprowadzenie: *Wiemy już, jakie mniejszości zamieszkują Polskę, wiemy też, że chcą kultywować swoje obyczaje, wyznawać swoją religię. Zatem...*

„Symulacja”

„Wyobraźcie sobie, że mieszkacie w innym kraju, o innej niż wasza kulturze. Już wasi dziadkowie i pradiadkowie mieszkali w tym kraju. Jednak wasze serca zawsze tęskniły za waszą prawdziwą ojczyzną, o której dziadkowie i rodzice z roz-

rzewniem wiele opowiadali, a która jest oddalona o wiele kilometrów. Zależy wam na tym, by ludzie z kraju w którym mieszkacie szanowali waszą inną tradycję, zwyczaje i religię. Zastanówcie się, jak chcielibyście być traktowani przez władze tamtego państwa. Na jakich prawach by wam szczególnie zależało”

Rada dla prowadzącego: Jako przykładowy kraj można podać **Japonię** – ze względu na orientalność, odmienność kultury, izolację i oddalenie od Polski, co zwiększa poczucie wyobcowania potencjalnego przybysza.

Dyskusja

(pytania pomocnicze)

Czy uważacie, że powinniście mieć prawo:

- mówić we własnym języku?
- mieć możliwość nauki we własnym języku?
- wydawać gazety, mieć audycje radiowe i telewizyjne?
- praktykować religię?
- mieć swoich przedstawicieli w samorządzie(jesteście w końcu pełnoprawnymi obywatelami)

(po krótkiej rozmowie)

Mini – wykład

Wiemy że w wielu krajach znajdują się liczne skupiska Polaków, czy też osób pochodzenia polskiego. I oni posiadają właśnie prawa które wymieniliśmy przed chwilą.

A teraz spróbujemy odwrócić sytuację i przyjrzeć się jak wygląda ta sprawa tutaj w Polsce...

W Polsce też mamy mniejszości narodowe i etniczne, które domagają się przestrzegania swoich praw. Ich prawną sytuację w Polsce reguluje Konstytucja i szereg międzynarodowych dokumentów, zgodnie z którymi nasz kraj przyjął określone zobowiązania. Odczuwalny jest jednak brak ustawy, która w sposób systematyczny regulowałaby prawną sytuację mniejszości.

Pytania dyskusyjne:

- co z zasadą wzajemności? (Powinniśmy robić dla mniejszości tyle, ile robi się w innych krajach dla Polonii?)
- czy prawo do kultywowania własnej kultury, wyznania i praktykowania własnej religii jest naruszane w Polsce?
- jak Ty byś się czuł, gdyby Twoimi sąsiadami byli np. Cyganie?
- czy sami macie jakieś doświadczenia w kontaktach z przedstawicielami mniejszości?

Dla zainteresowanych:**[Art. 35 Konstytucji RP mówi:**

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Dodatkowe pytania prowokujące dyskusję:

- czy jesteś tolerancyjny? Skąd o tym wiesz?
- jakbyś zareagował gdyby do mieszkania obok wprowadziła się rodzina cygańska?
- czy w Polsce istnieje problem rasizmu?
- jakbyś zareagował gdyby do Twojej klasy doszedł Cygan lub Cyganka?

j) QUIZ

Na zakończenie zajęć, jako podsumowanie – jeśli jeszcze zostanie nam czasu – proponujemy uczniom kilka pytań, zawierających ciekawostki związane z mniejszościami.

Nie wszystkie z proponowanych poniżej pytań muszą zostać wykorzystane; wybór należy do prowadzącego. W przypadku ożywionej dyskusji podczas przedstawiania praw mniejszości lub z braku czasu, z quizu można całkowicie zrezygnować.

Wprowadzenie: *Zapewne wszyscy wiedzą, że żadna kultura nie jest hermetyczna, że ludzie przenoszą zarówno materialne wytwory kultury, jak i te niematerialne. Część pozostałości po innych kulturach przechowujemy w języku, inną część w kuchni, którą nazywamy tradycją.*

Czy wiecie:

1. Z jakiego języka wywodzi się słowo „amen”

- a) z j. łacińskiego
- b) z j. greckiego
- c) j. hebrajskiego

i co ono oznacza?

- a) wierzę
- b) znaczenie niewyjaśnione
- c) niech tak się stanie – potwierdzenie wiary w prawdę tego, co zostało powiedziane

2. Skąd pochodzi tradycja bożonarodzeniowego drzewka – choinki?
- a) z Niemiec
 - b) z USA
 - c) z Ukrainy
3. *Jarmułka* to jeden z podstawowych elementów ubioru Żyda, służy do nakrycia podczas modlitwy
- a) ramion
 - b) wiąże się ją wokół nadgarstków i czoła
 - c) głowy
4. *Karkandaki* – to potrawa charakterystyczna dla kuchni
- a) ormiańskiej
 - b) karaimejskiej
 - c) czeskiej
5. Cyganie inaczej zwani są Romami. Nazwa Roma pochodzi z sanskrytu „Doma” i oznacza
- a) kastę wędrowną
 - b) domowników
 - c) pielgrzymów
6. Wiele potraw ma dwuczłonowe nazwy, które wskazują z jakich części świata się wywodzą. Jakie są:
- | | |
|----------|-----------|
| pierogi | ruskie |
| barszcz | ukraiński |
| chłodnik | litewski |
| żurek | śląski |
| knedle | czeskie |
7. Czy wiesz z jakiego kraju wywodzą się dobrze znane nam tańce:
- | | | | |
|--------|-------------------|--------|-------------------|
| polka: | a) ze Słowacji | kozak: | a) od Tatarów |
| | b) z Polski | | b) <u>z Rosji</u> |
| | c) <u>z Czech</u> | | c) od Ormian |
8. W języku staropolskim słowo „cygan” jest używane na oznaczenie:
- a) niedźwiedzia
 - b) pieca kuchennego
 - c) garnka

9. Z jakiego kraju pochodzi gra w karty „skat”?
- a) z Czech
 - b) z Niemiec
 - c) ze Słowacji
10. „Janosik” występujący w folklorze polskiego Podhala, znany jako góralski rozbójnik oraz obrońca uciśnionych jest bohaterem ludowym, jakiego kraju?
- a) Słowacji
 - b) Polski
 - c) Ukrainy
11. Andrzejkowe wróżby, które robimy w dzień św. Andrzeja, 29 listopada sięgają tradycją w odległe czasy, a ich kolebką, jak się przypuszcza, jest:
- a) Grecja
 - b) Ukraina
 - c) Rosja
12. Z jakiego kraju pochodzi kutia?
- a) z Ukrainy
 - b) z Rosji
 - c) z Litwy
13. Cienkie, suche placki pieczone z białego niezakwaszanego ciasta podawane jako świąteczna potrawa zwana *macą* są charakterystyczne dla kuchni:
- a) bułgarskiej
 - b) żydowskiej
 - c) białoruskiej
14. Jak myślisz skąd przyszli do nas Cyganie, jaki kraj jest ich kolebką?
- a) Rumunia
 - b) Indie
 - c) Gruzja
15. Ryż i kukurydza znalazły się na stołach polskich dzięki:
- a) Chińczykom
 - b) Tatarom
 - c) Niemcom
16. „Prima aprilis” przeszedł do zwyczajów polskich z jakiego kraju?
- a) z Niemiec
 - b) z Grecji
 - c) jest zwyczajem wyłącznie polskim.

k) PODZIĘKOWANIE, ZAPROSZENIE DO BIURA.**MATERIAŁY DO ZABRANIA:**

- (kaseta z muzyką)
- sznurek
- wstążki
- flamastry
- taśma klejąca
- kartki do prezentacji
- mapa Polski
- plansze: definicja mniejszości + jakie są mniejszości
- karteczki: podział na grupy +ćwiczenie „jakie są mniejszości?” + informacje o mniejszościach
- ulotki o Stowarzyszeniu (kilka sztuk)
- publikacje „Mniejszości narodowe w Polsce” (kilka sztuk)

7. UWAGI DODATKOWE DLA PROWADZĄCEGO:

Kilka rad, które na pewno nie zaszkodzą, a o których warto pamiętać. Tak więc, pamiętaj aby:

-uczniów nadpobudliwych i zakłócających spokój w klasie wykorzystuj, np. do potrzymania plakatu, części definicji.

-nie wypuszczaj z rąk dodatkowych materiałów – wykorzystaj wszystko co masz. Jeśli przyniesiesz fotografie, czasopisma lub albumy, pokaż je ale nie dopuść do tego, by uczniowie oglądali je przez całą lekcję. Ewentualnie zostaw to na koniec lekcji, poczują się wyróżnieni.

Zaczynaj od wprowadzenia do tematu i kończ podsumowaniem po każdym punkcie.

Sytuacja awaryjna, albo co, jak mi zabraknie czasu?

Podczas prowadzenia lekcji staraj się kontrolować upływający czas. Jeśli z czymś nie zdążasz, już przed lekcją ustal sobie **priorytety** – czyli punkty, których realizacja będzie według ciebie najważniejsza, lub które są dla ciebie najciekawsze, czy też w których jesteś najmocniejszy. Rezygnuj z tego, w czym jesteś najsłabszy, co jest najmniej istotne.

Stowarzyszenie „Jeden Świat” to organizacja pozarządowa założona w 1992 roku, a zarejestrowana w poznańskim Sądzie Wojewódzkim dwa lata później. Od 1994 roku należy do Service Civil International, dzieląc jego cele i formy działania.

Service Civil International (SCI) jest międzynarodową organizacją, założoną w 1920 roku po tragedii I wojny światowej. Właśnie wtedy grupa działaczy z różnych krajów, zaniepokojona agresją i zniszczeniami niesionymi przez wojnę, wspólnie zaczęła pracować przy odbudowie domów w Verdun we Francji, nie zwracając uwagi na to, że jeszcze niedawno armie ich krajów stały po przeciwnych stronach barykady. W ten sposób udowodnili, że ludzie, niezależnie od narodowości, religii czy pochodzenia, mogą żyć i pracować w pokojowy sposób.

SCI wierząc, że wszyscy ludzie mogą żyć razem w atmosferze wzajemnego zrozumienia i rozwiązywać konflikty bez uciekania się do przemocy, zajmuje się promowaniem pokoju, zrozumienia, solidarności, sprawiedliwości społecznej, szacunku dla środowiska naturalnego. Cele SCI realizowane są przez workcampy (międzynarodowe obozy wolontariackie), wolontariat średnio- i długoterminowy, szkolenia i seminaria, programy edukacyjne oraz akcje i kampanie tematyczne.

Dziś do SCI należy 14 000 aktywnych członków i wolontariuszy skupionych w 40 narodowych oddziałach i grupach. Na arenie międzynarodowej SCI ma status konsultacyjny przy UNESCO i Radzie Europy, jest członkiem Komitetu Koordynacyjnego Międzynarodowej Służby Wolontariackiej (CCIVS) i Forum Młodzieży Unii Europejskiej. W 1987 roku SCI w uznaniu wysiłków w propagowaniu pokoju i zrozumienia między narodami została przez ONZ uhonorowana tytułem „Posłańca Pokoju”.

Jest to program prowadzony od 1996 roku przez wolontariuszy Stowarzyszenia. Jest on poświęcony prawom człowieka, mniejszościom narodowym i etnicznym oraz uchodźcom. Ideą programu jest zwiększenie świadomości społeczeństwa polskiego, a w szczególności młodych ludzi w powyższej tematyce.

Na potrzeby Programu opracowano scenariusze lekcji i materiały edukacyjne przeznaczone dla uczniów i nauczycieli. Dzięki wsparciu wolontariuszy projekt ten znacznie się rozwinął.

W zakres programu wchodzi obecnie:

- lekcje w szkołach średnich, prowadzone w sposób odbiegający od zwykłego schematu. Używane są metody aktywizujące: symulacja, burza mózgów, praca w grupach, dyskusja, praca ze zdjęciami, itp. Metody te ułatwiają pełne uczestnictwo uczniów w zajęciach i sprawiają, że lekcje są ciekawe.
- szkolenia dla nauczycieli i wolontariuszy, pt. „Jak uczyć o...”
- międzynarodowe obozy wolontariackie, w czasie których wolontariusze bezpośrednio pomagają, pracując dla/z przedstawicielami uchodźców/mniejszości w Polsce
- druk różnorodnych publikacji i materiałów edukacyjnych, przeznaczonych dla młodzieży, wolontariuszy i nauczycieli. Są to ulotki, broszury informacyjne, raporty, plakaty, kasety video, dostępne w biurze Stowarzyszenia lub bezpłatnie wysyłane pocztą.

Program Edukacyjny „Różni – Równi” otrzymał poparcie Przedstawicielstwa Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) w Warszawie, Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli oraz Wydziału Oświaty Miasta Poznania.

Publikacja, którą trzymasz w ręku przeznaczona jest dla tych, którzy chcą poszerzyć swoją wiedzę na temat mniejszości narodowych i etnicznych i uczyć o nich innych. Składa się ona z dwóch części.

Część teoretyczna zawiera podstawowe informacje na temat mniejszości narodowych, w tym dane liczbowe, krótka charakterystyka wybranych mniejszości, podstawowe definicje oraz informacje o stosunku Polaków do obywateli polskich innej narodowości

Część praktyczna zawiera praktyczne wskazówki dla prowadzących zajęcia oraz scenariusz wraz ze wszystkimi materiałami. Scenariusz lekcji był już wielokrotnie testowany, przede wszystkim w poznańskich szkołach średnich, przez wolontariuszy z grupy "Różni - Równi" Stowarzyszenia "Jeden Świat".

**Realizacja programu możliwa była
dzięki wsparciu Rady Europy**

**Stowarzyszenie „Jeden Świat”
Service Civil International Polska**

ul. Krasińskiego 3A\1, 60-830 Poznań
tel. +48 (61) 84 84 338, tel./fax (61) 84 84 337
info@jedenswiat.org.pl, www.jedenswiat.org.pl